D520
.B6 K3

D 520
.B6 K3
Copy 1

CESTOU KAMENITOU

NAPSAL JOSEF KÁPAR
dobrovolník Československé armády
ve Francii.

CENA 50 CENTŮ.

Nákladem Amerických Dělnických Listů,
4130 Broadway, Cleveland, Ohio. U. S. A.

Karel Zmrhal-Sázavský:

ZA BOUŘE
V RUSKU

Nákladem Amerických Dělnických Listů
4130 Broadway, Cleveland, O.

Cena 25c, poštou 28c.

CESTOU KAMENITOU

NAPSAL JOSEF KÁPAR
dobrovolník Československé armády
ve Francii.

CENA 50 CENTŮ.

79

Nákladem Amerických Dělnických Listů,
4130 Broadway, Cleveland, Ohio. U. S. A.

II 520
.B6K3

COPYRIGHT, 1919, BY
AMERICKÉ DĚLNICKÉ LISTY
PUBLISHED, APRIL, 1919.

JUN 12 1920

JUN 23 1919

* * *

Za svého pobytu v Petrohradě na podzim r. 1917 byl jsem přítomen schůzi, na které prof. Masaryk líčil své dojmy z první návštěvy československé armády, tehdy ještě československého korpusu, ležícího tou dobou v Bobrujsku a Borispolu na Ukrajině. Bylo to nedlouho po vítězství u Zborova a tragickém ústupu u Tarnopole, tedy o důvod víc, abyste byli dychtivi zvědět, jak na člověka, tak kriticky a střízlivě na vše hledícího, jakým je prof. Masaryk, působilo první shledání s českými vojáky, kteří, jak sám tolikráte opakoval, přivedli ho vlastně k otevřené revoltě proti Rakousko-Uhersku.

První věc, které si stařičký vůdce československé revoluce u nich povšiml a o níž se teď zmiňoval, byla ta lidská, ne vojenská stránka.

— Na mne, nevojáka — pravil Masaryk — naši hoši udělali výborný dojem. To je inteligentní armáda, ne inteligentní však inteligencí stavovskou, ale jinou. Přirozenou. Velké zkušenosti mají všichni. Prožili a zkusili přílš mnoho a čtete jim to z tváří. To je velký materiál, nejen vojensky, ale politicky. VŽDYŤ UŽ TO JE MNOHO, ŽE NEJSOU PO TŘECH LETECH VÁLKY DEMORALISOVÁNI. Každý z nás ať si položí otázku: Jak by mně bylo, kdybych byl na jejich místě býval, odervân od rodiny, od vlasti, stavu, přátel, osamocen a zbaven dobrého vlivu, jímž působí na člověka život kulturní, literatura, noviny, denní styk s přátely! I řekl jsem si: Veliká je naše národní síla! —

VŽDYŤ UŽ TO JE HODNĚ, ŽE NEJSOU PO LETECH VÁLKY DEMORALISOVÁNI.... Nikdy nepochopil jsem hloubku těchto slov a neprocítil smysl jejich intensivněji, jako při četbě deníku Káparova. Slova Masarykova týkala se ovšem poměrů ruských. Než hrozné poměry, v nichž žili českoslovenští zajatci za režimu carského na Rusi, se vším peklem dráhy murmaňské a zajateckých táborů turkestanských, sotva mohly se rovnat oné křížové cestě, jíž byl pochod našich zajatců s ustupujícím demoralisovaným vojskem srbským Albanií v roce

* * *

1915, s nímž seznamuje vás v této knížce český zajatec socialista, později dobrovolník československé armády.

Zkušenosti našich hochů, zajatých Srby, podobaly se v některých věcech jako vejce vejci zkušenostem ruským. V obojím případě měly za následek hluboké rozčarování POVRCHNÍCH slovanofilů. Byly smrtelným úderem tomu prázdnému slovanofilství, jež si bezelstně hrálo s lesklými frásemi, obraz slovanské SKUTEČNOSTI neznajíc. Naši hoši, přicházejíce do Srbska, očekávali, že přicházejí k slovanským bratřím, kteří přijmou je s otevřenou náručí. Jen v řídkých případech však splnilo se jejich očekávání. Obyčejný voják srbský, s nímž bylo jim se stýkati, nejezdíval před válkou bratřit se do slovanské Prahy. Nerozlišoval podle řeči, ale podle uniformy. Byl mu Šváb jako Šváb! Srbský voják sám neměl dost jíst a bylo mu živit darmojeda... Sám byl v armádě holí bit — jak se měl naučit šetrnosti vůči zajatci! Za takových okolností špatně se daří pěstění styků slovanských. Takové poměry bratrství valně nepřejí. A tak s hrůzou jen většina českých zajatců vzpomíná na Srbsko a jeho tábory, v nichž — jako v samé srbské armádě té doby — vládla začasté — hůl...

A přišly chvíle ještě hroznější. Naši ubozí hoši zapadli do poměrů, za nichž povolují všechna lepší pouta a porušují se i nejpevnější svazky příbuzenské, kdy opadává s člověka všechen nátěr kulturní a zbývá jen nahý člověk, bestie bílá, v níž probouzí se všechny atavistické pudy. Poměry, v nichž ovládán je člověk jen pudem sebezachování. Propadlo se s nimi dno civilisace kams o tisíciletí zpět... To byla Albanie.

Čtěte jen onu scénu z deníku Káparova, kde líčí, jak po marném bloudění Albanií přicházejí tito ubožáci polonazí a hladem šílející v noci před Avlonu a tu v bouři, ve větru a dešti na břehu moře očekávají svého vykoupení, jen pohledem na mihotající se v dálce světla italských lodí zdržováni od toho, aby se nevrhli do vln a neukončili rázem strašných svých muk. Čtěte toto místo, abyste pochopili, jaká to byla síla, jež našim lidem dala překonati tato utrpení.

Věru, kdo po všech těch zkouškách neztratil víry v lepší zítřek, kdo těmito temnotami a propastmi kráčel a zůstal člověkem, koho nezlomila všechna muka, tělesná i duševní, zoufalství a nízkosti, jež se tu proti světlým stránkám života dovedly spiknout, o tom právem možno říci, že je nejsilnějším z

* * *

našeho kmene, nejtužším, nepodajným jádrem, kalenou ocelí...

Právě tito lidé jsou vlastními nejpodivuhodnějšími hrdiny našeho zápasu osvobozenského. Hrdiny nového typu, který je naznačen slovy Masarykovými, o nichž byla už řeč. Ti tvořili jádro našich zahraničních armád. Proniknout v duši jejich, vniknout v duši té massy, analysovat prvky, z nichž se skládala, vysledovat ten zvláštní typ českého legionáře, zejména legionáře-socialisty, KTERÝ TVOŘIL V ZAHRANIČNÍCH ARMÁDÁCH VĚTŠINU, není úkolem naším. To bude starostí historiků. Deník takový, jako je právě tato práce Káparova, jež není prací literární, jen střízlivým zápisem zkušeností vojáka dělníka, který spíše barvy tlumí, než aby je nanášel, který úzkostlivě se drží skutečnosti, jak z každého řádku jeho cítíte, bude neocenitelným příspěvkem pro ně. Nás vede zase k tomu, abychom si znovu uvědomili, jakou strašnou cenou se samostatnost našeho lidu platila a že VÝSLEDEK DOSAŽENÝ MUSÍ BÝT V POMĚRU K OBĚTEM, KTERÉ BYLY PRO NĚJ PŘINESENY. Socialistické dělnictvo přineslo za hranicemi největší oběť krve československé samostatnosti, československý stát musí konec konců se státi socialistickou republikou. Náš prapor vlaje nejen nad smetenými trůny, ale i nad peněžním žokem.

JOS. MARTÍNEK.

PŘEDMLUVA.

Přišlo to skoro po tříleté službě vojenské, kdy těšil jsem se již, že za nedlouho odhodím od sebe nenáviděnou uniformu, která mě okradla o má nejkrásnější léta, jež jsem musel věnovat státu. Tomu státu, který pro mě nic neučinil, ale požadoval ode mne všecko: i život.....

Nenadál jsem se věru, že ve třetím roce své vojenské služby budu nucen činit to, čeho jsem se nejvíce bál a co morálka lidská tak strašně odsuzuje. A přece jsem byl nucen jít — vraždit! Vražda — jak hanebný to čin! A my k tomu dostali požehnání církve — té církve, která volá věky "nezabiješ", však nám přikazovala teď: "Jdi a zabij — — — A jde se a zabíjí. Zabíjí se lidé, kteří se nikdy neviděli, kteří osobní zášti vůči sobě nemají. Ať se již válka vede za jakýmkoliv účelem, není to přec nic jiného, než vzájemné vraždění..... Kdo nese však vinu za tolik prolité krve, za to moře slz, za tu nezměrnou bídu a zoufání milionů? Jistě že ten, kdo první podepsal ten hrůzný akt, jímž bylo vypovězení války. Na jeho hlavu nechť se shrne všecka vina za ni se vším tím děsným proklínáním millionů! Kolik národů proklíná dnes toho vraha millionů lidí!

Hlavou bije tisíce myšlenek. Proč jsem člověkem? Či jen proto jsem na světě, abych jako mrtvý nástroj sloužil cizí zvůli, mřel za nejbídnější záměry a cíle, na nichž žádného zájmu nemám? Jako syn národa utiskovaného mám zahynout pro zájmy cizí? A je nás takých statisíce! Kde zůstala spravedlnost?

"Jsme otroci, jsme cizí zvůle loutky"

tak napsal Svatopluk Čech. A jak dlouho ještě budou ta slova platit o nás!

Odpusťte každý, kdo budete čísti tyto zápisky otroka — nejsem spisovatelem a psal jsem za okolností, spisování ve válce nevalně příznivých. Píši jen, co se mně přihodilo — nepřidávám, spíše vynechávám, snaže se zachytit aspoň část toho, co jsem prožil.

Snad dá osud, že již nikdy nebude lidstvo tak rozeštváno jako teď a že napotom v klidu a míru kultura národů se bude nerušeně rozvíjet. Že již nikdy více nebudou se prolévat proudy krve ve válce pro choutky potentátů. Kéž by jen brzo přišla ta chvíle a vrátila nám klid a mír i štěstí v naše domovy.

V Prištině (na Kosovsku), v Srbsku, dne 1. prosince 1914.

* * *

Dvě léta prošla a o klidu, míru, štěstí ani potuchy. Co utrpení a bídy, když se ohlédnu nazpět! Moře krve, hory mrtvol

zírají na mne. Krev nevinně prolitá volá k nebesům o pomstu. A nebesa? Nechají vůli zlobě lidské, by dále prováděla své krvavé dílo. Svobodo! Zdaž vzejdeš nám zajatcům i celému našemu národu? Či to moře krve, ty hory mrtvol znamenají naše úplné porobení? A jak dlouho ještě potrvá to vraždění? Což není pravdou, že právo a spravedlnost zvítězí na konec nad hrubým násilím? Snad již nejsme ani lidmi, abychom věřili, my už ani nesmíme věřit v lepší časy..... Co vše ještě na nás čeká? Chladná smrt či šťastný návrat? Odpověz, kdo můžeš! Leč koho se ptát, komu si postěžovat? Zamknu vše v sobě, jen tato kniha ať má moje stesky, jí svěřím kus toho hrůzného života, který za mnou leží. I kdybych sám nemohl snad, aspoň ona promluví jednou k mým drahým.....

JOSEF KÁPAR.

V Prémery ve Francii, dne 17. prosince 1916.

V PRAZE.

Bylo to dne 19. července r. 1914, kdy jsme přišli zpět z Milovického ležení u Starých Benátek. Po celodenním pochodu umdlení dorazili jsme ve 4 hodiny odpoledne do Ferdinandských kasáren v Karlíně. Přes všecku umdlenost hleděl jsem, abych co nejrychleji dal do pořádku vše, co přináleželo do mého oboru — byl jsem poddůstojníkem magazinu — což za pomoci kamarádů se mně brzo podařilo. S večerem jsem se obléknul do "civilu" — mělť jsem dovolenou na žně — a v 9 hodin večer již jsem uháněl ve vlaku z Prahy k Budějovicům.... Ráno v 8 hodin již jsem objímal své drahé.

Můj otec, kovář v jihočeské vesničce, potřeboval mě jako vydatnou sílu v čas žní. Pracoval jsem pilně po celý týden, kose obilí. V sobotu 25. července rozhodl jsem se, že příštího dne — byla neděle 26. července — navštívím svého přítele Beneše v Krumlově, který měl rovněž dovolenou.

Vydal jsem se na cestu záhy ráno. Bylo krásné jitro. Spěchal jsem, abych v čas dorazil; mělť jsem před sebou 4 hodiny pochodu. Cestou jsem potkával vesničany jdoucí do kostela. Hovořili mezi sebou velmi živě o narukování, že ten neb onen taky musí a podobně. Nevěnoval jsem žádné pozornosti těm řečem. Jako vojákovi mně to nebylo divné. Četl jsem sice v novinách rakouské ultimatum Srbsku, věděl jsem, že Srbsko přijmout je nemůže, ale doufal jsem, že se ustoupí na obou stranách a že k válce ani dojít nemůže. V nejhorším případě jsem počítal s opakováním toho, co stalo se roku 1908—9 a v roku 1912—13. Tedy nic tak vážného. Minul jsem Rájov a v 8 hodin ráno byl jsem již v Domoradicích před Krumlovem.

MOBILISACE.

Tak znělo bez přestání ze zástupu, shromážděného před velikou žlutou vyhláškou, jejíž velká černá písmena v obou zemských jazycích hlásala, že "Jeho Veličenstvo císař a král F. J. I." nařizuje mobilisaci několika armádních sborů, ročníky až 39 let i celé aktivní armády.

Jakoby do mne hrom uhodil! Nemohla ta mobilisace počkat až budu mít po dovolené? Než co dělat? Když jsem již u cíle, přítele navštívit musím.

V Krumlově bylo rušno. Massy lidu přetřásaly tu novinu velice živě. Druh zdravil druha slovy: Rukuješ? Kdy jedeš a pod. Coci tísnivého leželo ve vzduchu, obchodníci zavírali krámy — něco tak nejistého, těžce vyslovitelného bylo na rtech všech — Bude válka??

Přítele Beneše jsem našel v jednom hostinci, vypili jsme po jedné a dali jsme si slovo, že v 6 hodin večer se sjedem v Budějovicích.

Nastoupil jsem cestu k domovu. Bylo mně tak nějak divně u srdce a vír myšlenek burácel mou hlavou. Ten krásný Blanský les pohlížel snivě do úrodného kraje, koupajícího se v lázni červencového slunce. Zelená Šumava a milý rodný kraj pod ní.

Dorazil jsem v 1 hodinu odpoledne domů. Jaká změna. Před týdnem mě vítali s veselou, s tisícerými nadějemi a dnes? Dnes slzami. Pláče máti i laskavý otec, sestřička milá i dobrý bratr a já utíkám s rodného prahu, abych prchnul bolu, abych ukončil rychle bolestné loučení, jež mi drásá srdce. Pravil jsem všem, že nebude válka, však toto loučení mně říkalo, že se loučím na dlouho, ne-li na vždy. Provázen slzami a požehnáním mých drahých opustil jsem vše, domov, rodinné štěstí, klidnou vísku s ustrašeným obyvatelstvem, které se hrozilo příštích dnů. Ujížděl jsem již za hodinu na to přes Budějovice, Veselí, Tábor, Benešov ku Praze, kamž jsme přijeli ve 12 hodin v noci.

Všade byl ještě neobyčejný ruch, vždyť byla mobilisace. Zašli jsme ještě "k Bulharu" na jednu, dřív než nás pojmou útroby kasáren. Bude válka — praví jedni; druzí zas — nebude, není prostě možná. Mluví se o protestních schůzích, demonstracích, ba i o možné revoluci internacionálních socialistů ve všech státech. My však, aktivní vojáci, museli jsme hledět, aby nás nesebrala hlídka a nehnala do kasáren. Voják v Rakousku nesměl si všímat politiky, musel být pouze a výhradně rakouským vojákem.

V kasárnách mě již čekali se slovy: "dobře, že již jdeš, čeká tě mnoho práce". Náš účetní, poddůstojník Franta P..... (byl soudruh a můj důvěrný přítel) mně pravil, abych hned začal s ním pracovat. Nastala nám tuhá práce. Oblékat setninu v nové uniformy, odvádět staré, plnit bedny, odvážet, rozesílat na patřičná místa, učinit závěrku v inventáři, již jsem neučinil pro nedostatek času a mnohé jiné věci. Práce byla stížena tím, že mobilisační plán setniny byl nám nepřístupen až do příchodu setníka Albína P....., který měl dovolenou a poručík Kamill von K····· si nevěděl rady.

Teprve 28. července večer jsme dostali správné výkazy a práce šla od ruky tak, že v 10 hodin večer jsme mohli předat místnosti 28. pěšímu pluku. My jsme tu noc měli přespat v Karlínských školách. Třetí noc jsem již nespal, umdlen prací, byl' jsem nucen pracovat dnem i nocí. — — Na dvoře kasáren byli vyzbrojováni záložníci 28. pluku pražského. Stáli tu tak nejistě, ztrnule. Z velikých hromad obleků, výzbroje i bot jim byly házeny všecky ty věci, že mnohý vlastně nevěděl, co s tím počít. Před branou stál ohromný zástup reservistů, jichž manželky za stálého pláče se nemohly od nich odloučit. Noc skryla to divné divadlo, ačkoliv šum a ruch v ulicích neustával.

ODJEZD Z PRAHY.

29. července, už ve 2 hodiny ráno byl budíček. Připravili jsme se rychle k odchodu. Za hrobového

ticha spustila plukovní kapela "k modlitbě". Každý byl dojat, jak zvuky hudby nesly se tichou nocí. Mocně srdce zabušila, když dán povel k odchodu. V ulicích shromáždilo se na tak ranní dobu hojně obecenstva. Pochodovali jsme za ranního šera přes Vinohrady na Vršovické nádraží. Hudba hrála, lidé otvírali okna, a házejíce nám květiny volali: "Vojáci, nezapomeňte, že jedete k bratrům — vrať te se brzo, vrať te se šťastně — přijď te tak, jak odcházíte." Zástupy lidu nás obklopovaly, když na úsvitě jsme zahýbali do ulice, jež vede k nádraží, a rostly do tisíců, když jsme nastupovali do vlaku. Hudba hrála tesklivé "Loučení", když vlak se dal v pohyb. Hřímavé "Na zdar — vrať te se brzo" nám volali na rozloučenou. Nevěřili pořád ještě v možnost války. Co psaly noviny jsem nevěděl, neměl jsem ani času čísti a tisk byl velmi omezen.

Tak jsme opustili Prahu časně z rána bez jakýchkoliv efektů. A byla to smutná cesta z té matičky českých měst. Ujížděli jsme, míjíce města a vesničky. Lid stál v polích, pohlížeje smutně za uhánějícím vlakem, mnohé ženy padly na kolena prosíce úpěnlivě Nejvyššího, aby odvrátil hroznou válku, aby nebyla prolita krev nevinná. Snad nikdy v životě se nemodlili vroucněji k Tomu, jenž měl, jsa všemohoucí, válce zabránit. Nadarmo však.

V BUDĚJOVICÍCH.

V poledne jsme přijeli do Budějovic. Přivítala nás tam městská rada. Ulice přeplněny obecenstvem a nebylo divu, vždyť 91. pluk se po dlouhé době měl shromáždit ve svém městě, aby je zas brzo opustil a více se snad již nikdy nevrátil. S horečným chvatem byli vyzbrojováni záložníci, cvičilo se na cvičištích i v střílení, město se podobalo jednomu velikému vojenskému táboru.

30. července stál náš pluk v celé své síle na cvičišti, kde byla sloužena polní mše a znovu skládána přísaha věrnosti. Jak mocně zněla slova přísahy u Němců a jak tiše a nesměle u Čechů! V plu-

ku byla polovina Němců a polovina Čechů. "Bůh tomu chce, abyste pomstili krev spravedlivou" — to byla slova kněze, jenž žehnal zbraním, svolávaje na ně boží požehnání. A pan starosta Taschek ve vlasteneckém německém proslovu slíbil mrzákům, kteří přijdou zpět, podporu města Budějovic, apeloval na rakouské vlastenectví a svolával hanbu a mstu předem na ty, jež by zrádně Rakousko opustili.

Vraceli jsme se zpět do školy, kde jsme byli ubytováni, přes Marianské náměstí. Tam, před sochou marianskou, klečel stohlavý zástup na tvrdé kamenné dlažbě, spínaje ruce ku kamenné soše, jíž v poctu zapálil spoustu svící. Se stupňů sochy jiný kněz kázal a předříkával "Od moru, hladu a války vysvobod' nás". — Maně mně napadlo, proč prosit, proč se modlit, proč dva kněží, sluhové jedné církve si tolik odporují: proč jeden říká "trest za naše hříchy, proste Boha" a proč druhý hlásá "Bůh tomu chce". Proč ještě se modlit, když již tatáž církev žehná bodákům a císař podepsal válečný manifest.

ODJEZD Z VLASTI.

Dne 31. července byl jsem určen, abych aranžoval vlak k odjezdu a pomáhal důstojníkovi při nakládání trénu. K páté hodině večer naplnila se všecka prostranství před nádražím lidem. Náš II. prapor, provázen hudbou 88tého pluku, měl odjíždět. Přišli ozdobeni kvítím, ale v jakém stavu. Mnohý plakal při vzpomínce na to, co zanechává za sebou, mnohý zpit ze žalu, jiní opět na pohled klidni a veseli, však všem bylo úzko u srdce. Nádraží bylo uzavřeno vojenským kordonem a před ním? Kolika matkám pukalo srdce, kolika otcům šedivěly vlasy, kolik manželek cítilo trhat pouta šťastného manželství, kolika rodinám na vždy bylo rozkotáno bývalé štěstí? Přicházelo ted' něco hrozného, příšerného; každý to viděl a cítil a — ještě nevěřil. Bylo srdcervoucí loučení se tisíců; mnohá matka

klesla pod tíhou kříže. Tisíce dětí se tím okamžikem stávalo sirotky. Když za pláče a křiku se vlak pohnul, nebylo nikoho, kdo mohl by se ubránit slzám. Vlak supěl dál a množství před nádražím v křečovitém pláči vlálo bílými šátky nám v poslední pozdrav.

Sedl jsem si do obyčejného uhláku, z něhož byl volný výhled do mého rodného kraje, jímž jsme právě projížděli. Kdo stál kolem dráhy, každý nám přál šťastného návratu — snad prý války nebude — a přece již byla vyhlášena. Zahleděl jsem se na Střížov, kde ve škole jsem ztrávil své mládí, tak šťastné. Viděl jsem víc, než možno vidět zrakem. Viděl jsem rodný domek v tiché vísce tam za kopcem, kde se tak tiše a tak šťastně žilo. Teď je veta po všem. Co vzpomínek prolétlo mojí hlavou! Míjeli jsme rychle ty jihočeské vísky, Nedabyle, Borovnice, Novou Ves, Zborov, Záluží, Žižkovo rodiště, v lesích zapomenutý Trocnov, dále přes Borovany hučící vlak unášel nás k horám Novohradským. Slunce naposledy zkoupalo své paprsky v hladinách Novohradských rybníků a hned na to se nořilo za vzdálený Blánský les, za tmící se již Šumavu. Za zpěvu hymny "Kde domov můj" přejeli jsme zemské hranice. Co bylo v té písni, nesoucí se lesem a provázené jednotvárným rytmem parostroje, co bylo v nás, ví jen ten, kde vše to prožil. Opustili jsme drahou vlast snad na vždy.

NA CIZÍ PŮDĚ.

Přijeli jsme do Gmüntu (Dol. Rakousy) kde nás uvítalo bouřlivé "hoch—heil" a skromné, nesmělé — "vrať te se brzo, Na zdar". Nebylo nám dovoleno sestoupit s vlaku. Kterýs odvážlivec však přece seskočil, chtě si as něco koupit. Nabitý revolver důstojníka jej hnal však zpět. Zde poprvé vzkypěl odpor a vzpoura. Na důstojníka pokřikováno nejhoršími jmény: "Jen si střel, lumpe, pse" a pod. A vojín roztrhnuv blůzu i košili nastavil nahá

prsa a vykřikl: "Zabij mne, nebudu trpět tam — budu mít pokoj!" Sám velitel praporu pokáral důstojníka a prosil z pochopitelných důvodů o utišení. Jeli jsme dále tmavou nocí v náladě ještě stísněnější.

Dne 1. srpna jsme ve 4 hodiny ráno přejeli u Tulnu přes Dunaj a v 6 hod. jsme již stihli v Vídeň. Vídeňáci si nás prohlíželi patrně potěšeni tím, že sem a tam některý Němec z našich řad odpověděl na řvaní "heil" a "hoch der Kaiser" něčím podobným. Přes to však, že bylo mezi námi dobrá polovice Němců, nebyli ani oni všichni nijak zvláště nadšeni. Slyšel jsem i poznámky: "Vídeňáci mohou výskat, když dosud nejsou mobilisováni". Teprv když 1. srpna vyhlášena Německem válka Rusku, v Rakousku nařízena všeobecná mobilisace. Přejeli jsme na městskou spojovací Jižní dráhu. V 11 hodin dopoledne nás pozdravil sborový velitel Gisl slovy: "Na zdar — brave Einundneunzig". V 1 hodinu jsme míjeli již poslední vídeňská předměstí. Nadšení pro válku bylo tu dost veliké, máváno prapory s obrazem císaře i rakouskými, volání "Hoch Oesterreich, Nieder mit Serbien" a pod. neustávalo. Však z vojska čišel pochopitelný chlad. Neměl chuti nikdo provolávat slávu, maje v živé paměti plačící rodiče, ženu, dítky, sourozence. A tak nás vezl vlak dále přes "Kamenné pole". Ve Vídeňském Novém Městě předjeli jsme vlak 28. pěšího pluku. Vlaky naše se skvěly různými nápisy a čmáranicemi. Nejčastěji bylo to: "Vývoz českého masa do Srbska" — "Máme žluté boty, dostaneme viks" — "Jedem na jatka" i jiné hanlivé — vše bylo trpěno. Před námi zdvihaly se alpští velikáni: Neunkirchen. — A již vlak těžce supěl po Semerinských serpentinách. Semering, co zde přírodní krásy! Věda tu svedla boj s přírodou, technika prolomila zde alpské velikány četnými tunely. Hluboko pod námi "Kamenné pole" (Steinfeld) poseté městy a vesnicemi, protkáno sítí stříbrných stuh — řek a železnic. Krásný pohled na blízké velehory, na hotely,

villy a hrady, jimiž jsou poseté. Na semerinském nádraží přistoupila k nám jistá hraběnka s contesou, podarovaly nás ovocem i cigaretami a podaly každému z nás ruku — prý na sbratření nás všech. Co tím myslela, do dnes nevím. Vždyť jsme jeli do války... Dárků jsme dostávali všude dosti. S voláním "Na zdar" rozloučili jsme se s malou českou společností, která tam též byla a projeli posledním tunelem. S večerem jsme přijeli do Mürzenschlagen již ve Štýrsku. Celou tu cestu záložní čeští důstojníci se k nám chovali velice vlídně a pomalu i důstojníci aktivní, kteří byli skoro všichni Němci. Nemohli jsme si vysvětlit proč. V noci jsme minuli Štýrský Hradec a 2. srpna ve 4 hodiny ráno jsme byli již v Marburku. Dále jeli jsme přes Petan údolím Mury. Nebudu popisovat cestu přes Uhry za volání "Eljen".

4. srpna jsme minuli Pětikostelí, kde zatkli jeptišku a mnicha, prý vyzvědače.

5. srpna přes Osek (tam prý opět byla kterous mad'arskou dámou podána nádherná kytice sborovému veliteli baronovi Gisl von Gislingen do vlaku. Byla prý v ní maličkost — jen jedna bomba a kterýs hrdinný hejtman hodil s nasazením vlastního života tu kytici ven a to tak šťastně, že ukrytou pumou v kytici byli zabiti dva honvédi, kteří hlídali trať. — Podobné zprávy fabrikovány denně. — Ještě jsme byli v Budějovicích, když tam chytili člověka, co prý roznášel cholerové bacily — ovšem, že to byl Srb (?). Takovými pověstmi měla být probuzena zášť proti Srbům.) Z Oseku jsme jeli do Vinkoveň nudnými rovinami Slavonie. Byl již večer, když jsme vystoupili z vlaku před Brěkou. Bylo nařízeno největší ticho. Spousta vozů s malými uherskými koníky čekala na náklad, který měli vézt za armádou Vlak přijížděl za vlakem. V noci jsme přecházeli dlouhý Sávský most. Brěka je první město v Bosně, kamž jsme přišli — bylo bez světel, pohřížené v hluboké tmě.

V BOSNĚ.

6. srpna za ranního šera vyjeli jsme z Brěky na parníku, který vlekl za sebou tři jiné lodě, naložené vojskem i koňmi. Na parník prý již bylo stříleno. Proto byl vydán rozkaz naší četě, aby nabila pušky a pozorovala bosenský břeh Sávy. Tedy byla Bosna zemí pro Rakušany nepřátelskou. Nedaleko srbských hranic jsme byli vyloděni a tam nám dali též snídani. Cestou vlakem se nám vařilo ve vlaku v pojízdných kuchyních.

Slunce počalo silně hřát a za našeho pochodu se změnilo v hrozné vedro. Byla to cesta — lidé padali jako mouchy, pít vodu nám bylo zakázáno, je prý otrávena. Myslil jsem si: budem-li postupovat za takovýchto veder, popadáme dříve, než nás Srbové pobijou. Konečně byl nařízen odpočinek v zahradě jedné selské usedlosti, jejíž majitel se před námi skryl, jako před nepřítelem. Když jej našli třásl se celý, bál se, že jej zabijí. Byl se nucen napít vody ze své studně, není-li otrávena a prodat nám vola, jež byl ihned zabit a připraven pak nám oběd. Však jsme měli již u setniny 8 mrtvých na sluneční úžeh přes všecku lékařskou pomoc.

Večer jsme procházeli Bělinou. Všade plno vojska. Na náměstí vztyčena šibenice. Právě kohos věšeli — šlo prý o pokus vzbouření. Byl pohřeb — a místo mrtvého našli v rakvi — zbraně. My šli však zmořeni denním vedrem dál. Cílem naším byla německá kolonie, moderně zařízená vesnice v Bosně — Franzjosef'sfeld. Zde jsme byli ubytováni ve statcích, jichž obyvatelé byli uherští Němci. Ve vesnici je pěkný kostel, škola, ulice rovné se stromořadím. Mohli jsme pěkně porovnávat lásku rakouské vlády k bosenskému lidu s láskou k Němcům. Jak se starala o něj a jak jinak o Němce.

NA HRANICÍCH SRBSKA.

Zde (ve Franzjosefsfeldu) jsme si odpočinuli. Za námi přicházely pak jiné sbory.

8. srpna povolána naše četa na službu (pohotovost) na bodě označeném v mapě — 93 — blíže samé řeky Driny. Vystřídali jsme tak 20. pluk, který měl rozestavené polní stráže blíže "Ada Rača".

9. srpna kol půlnoci jsme byli vyrušeni prudkou střelbou. Srbští komiti ostřelovali naše stráže. Byli však odraženi, jak hlásil telefon, jímž dostalo se nám zprávy též o prvním zabitém pěšáku Kersehbaumovi od 16. setniny našeho pluku. Raněné vezli kolem, mezi nimi byl i setník Petzold od 13. setniny.

Od 10. pluku našli — dle pověsti — vojína, zabitého v kukuřičném poli. Oči měl vypíchány, místo nich tam zasazeny veliké knoflíky, uši a nos uřezány, zkrátka prý byl děsně zohaven, jak se nám líčilo. Řeklo se nám zároveň: To Srbové udělají každému, kdo se jim dá chytit. Radši prý se hned zastřelit než padnout jim do rukou. Bylo tomu sice první dni věřeno, však ne dlouho, přes to, že Srbové nám byli stále líčeni jako loupežníci a ukrutní vrahové.

10. srpna jsme byli vystřídáni II. četou, jíž velel četař Alsingr na místě bázlivého poručíka Blumberka. My se vrátili do ležení. Byl jsem vyslán do vesnice Topovy, abych nakoupil ještě s dvěma druhy různé věci pro hochy naší čety. Mohl jsem si dobře prohlédnout vesnici. Byly zde "kuči", oplácané blátem, vápnem obílené. Obyvatelé ve svých národních oblecích, na hlavě huňatou vysokou čepici, na těle dlouhou plátěnou košili, přes ni krátkou kazajku bez rukávů, bílé široké spodky, přes něž splývala volně košile, v bocích stáhnutá širokým pásem, na nohách opánky. Ženy měly na hlavě pestré šátky, dlouhé bílé sukně s krásným vyšíváním a ze předu černou kytlici s nesčetnými záhyby, kazajku krátkou, též v boku volnou, sukně stáhnuty pasem. Starý "čiča" se nám hluboce ukláněl, když jsme se jej tázali, má-li na prodej sýr nebo vejce. Na všetečnou otázku jednoho z mých průvodčích při-

nesl obraz císaře a podobenku syna vojáka řka: "Musím mít cara rád, vždyt' dal synovi takový oděv jako máte vy . . ." Obyvatelé této vesnice museli kopat na hranicích okopy a bylo s nimi hrubě nakládáno . . . . . .

11. srpna v noci měli jsme alarm. Strhli jsme stany, vzali na se výzbroj a připojili se k pluku. Za námi jela batterie těžkých děl. Měli jsme prohledat ostrov, který zde tvoří Drina. Bylo nám brodit se řekou po ramena. Z rozkazu zapáleno několik chýší a plotů. Než nic se nenašlo, vrátili jsme se. Byly nám čteny pak rozkazy, v nichž byly vychvalovány činy různých oddílů, již se utkavších s nepřítelem a — zpráva o sběhnutí 80 mužů a 2 důstojníků 28. pěšího pluku — **přešli k nepříteli.** Též čteno, co vše je má stihnouti za tento nevlastenecký čin, až je chytí: pověšení, konfiskace jmění. Právě když jsme obědvali, počaly houkat kanony. Dán "alarm" a nastoupili jsme hned pochod zpět ku Drině. Brandýsští dragouni pod velením Felixe ze Švarcenbergů stáli tu již v pohotovosti. Kanonáda byla vždy prudší, zasáhly i strojní pušky a hned na to prudký oheň pěchoty. 102. pluk byl v boji, kryje sapeury, budující most. Srbové se hájili dobře. Byli skryti v korunách stromů, metajíce bomby a oheň z kulometů do řad postupujícího 102. pluku. Do boje zasáhl i pluk 11., písecký. Srbové s večerem ustoupili. Na bojišti zůstalo přes 300 mrtvých a raněných 102. pluku. Zajat byl 1 Srb s ručními granáty, jež měl ve vaku, se zavázanýma očima, s rukama svázanýma na zad vedli tohoto svědka vítězství čtyři vojáci s nasazenými bodáky. V okolí byl zatýkán každý, kdo se nemohl vykázat legitimací a tací bez dlouhého soudu byli v Bělině věšeni, později střílení — bezpochyby bylo oprátek málo. My nastoupili opět pochod, s večerem jsme přešli pontonový most a v pohotovosti jsme vyčkali rána na srbském břehu.

V SRBSKU.

13. srpna táhli jsme lesem, všade kolem stopy

včerejší bitvy. Ranění a mrtví ještě nebyli odklizeni — země poseta rozházenou zbrojí a rozryta od granátů. Byl to děsný pohled pro nás, však museli jsme zvykat. Postupovali jsme, rozvinuti v řetězy, pluky 91., 11., 73., 102. jako záloha a na levo od nás pražská zeměbranecká divise. Výška kukuřice bránila v rozhledu. Před námi se zdvihaly hory — Cer. — Na úbočí se rozkládalo městečko Novo Selo, obsazené Srby. As 1.000 kroků před městysem padly první rány z pušek, hned na to byla celá fronta v ohni. Artilerie zaujala posice a bombardovala srbské posice. Proti nám stálo as 900 srbských komitů s děly. Mezi našimi nastal veliký zmatek. Zadní řady střílely do předních. Voláno i troubeno zastavit palbu. Bylo nutno zálohu uvést do přední linie, aby nastal trochu pořádek. Za slabší palby jsme vnikli přes trať úzkokolejné dráhy do městyse. Tam jsme byli nuceni hledat ochrany v silničním příkopu. Vesnice byla na četných místech zapálena. Rudé plameny vysoko šlehaly, tmavou noc měníce v den, dobytek pobíjen v sadech temně bučel a do toho zapadaly ojedinělé výstřely s děl. Silnice jasně ozářená skýtala dobrý cíl — museli jsme ji okamžitě vyklidit.

Zbytek noci jsme ztrávili v kukuřici. Nejedli jsme ničeho ten den, kuchyně byly daleko v zadu. Dobytí městyse nás stálo 50 mrtvých. Vědět Srbové, jaký mezi námi byl zmatek, mohli nám udělat krvavou lázeň.

14. srpna časně ráno nařízen postup ve včerejši formaci. Přitáhli jsme pásky a zaujmuli nové postavení, když se střechy jednoho domku vypáleny dvě rány. Dům byl hned prohledán — vyvedli z něj starce a stařenu jistě 70ti-leté. Střelte je, poroučel hejtman, však žádný se k tomu neodvážil; byli prý postaveni před válečný soud. Nebylo času se zdržovat, byl dán rozkaz v před. Velel jsem čtvrtému roji první čety. Když jsme přebrodili bažiny, bylo nám stoupat do vrchů. S jednoho pálila na nás opozděná srbská hlídka. Srbové se stáhli

zpět. Kuchyně za námi do vrchů nemohly, tak byl dán rozkaz, by se snědla reservní porce. Přišlo nám to velice vhod, byli jsme již velmi hladovi a žízeň nás trápila . Po té jsme postupovali v kolonách po hřebenech vrchů. K večeru jsme konečně sešli do údolí, kde jsme se utábořili, abychom přespali bez stanů. Srbové se pokusili přepadnout náš tábor, byli však odraženi. Temnou nocí bylo slyšet prudkou střelbu na okolních vrších, svědectví to, že nebyli jsme v ohni sami.

15. srpna ráno měli jsme zvláštní rozkaz, byli jsme pravým křídlem osmého armádního sboru a dle toho jsme soudili, že zas přijdem do ohně. Táhli jsme vesnicí, jejíž obyvatelé byli uděšeni naším příchodem. Jedna žena podávala vojákům "rakiji". Na otázku, kde má muže, řekla: "muže vzala država". Byla obdarována penězi, jež jí zaplatily několikanásobně darovanou "rakiji". Vystoupili jsme na příkrý vrch. Šestá setnina táhla pomocí lan do vrchu horské houfnice. Bylo horečné napětí. Postupovali jsme hustým lesem, když nad námi počaly praskat šrapnely. Granáty se zvláštním bzukotem létaly kolem nás a při dopadnutí s ohlušujícím výbuchem vyhazovaly spousty země. Byl útok, my prodlužovali pravé křídlo. Po trním porostlé stráni jsme se prodírali na horu. Slabý déšť se změnil v prudký lijavec, však střelba neustávala. Setmělo se úplně a Srbové opět ustoupili. Volání sanitetních patrol se ozývalo dlouho do noci. Ve společnosti raněných a mrtvých strávili jsme noc v blátě smíchaném s lidskou krví. Kdes blízko byl nalezen stoh pšenice; po boji byl rozebrán a my strašně umdleni a hladovi spali jsme v nevymlácené pšenici. Srbové nás nechali spát.

16. srpna ráno byly vyslány v před hlídky a děla "vyčist'ovala" vrch před námi. Byla dobře zastřelena — do našich hlídek.... Srbové ztratili dvě děla a čtyři zajatce. Postupovali jsme za nepřítelem. Ku poledni se nám postavil opět na odpor.

Bitva se rozvinula na celé frontě. Zasáhl i 13. armádní sbor. Proslýchalo se, že zeměbranecká divise byla v noci přepadena a měla prý těžké ztráty. Byla takřka zničena, byvši přepadena ve spánku.

Srbové ustoupili a 11. pluk zaujmul dobyté posice. My zaujmuli postavení více v levo, kopali jsme zákopy. Bylo nám sděleno: "proti nám je silný nepřítel, příští noc bude chtít za každou cenu prorazit naše linie, co by se nám stalo, ví každý a proto žádný nespat a na povel rychle a dobře střílet." V noci Srbové skutečně se pokusili o útok, byli však odraženi prudkou střelbou.

BITVA NA CERU.

17. srpna přítel Alsinger a já byli jsme vysláni jako velitelé hlídek (každá 8 mužů) abychom přinesli zprávy o nepříteli, jak je silný, jak opevněn, kolik má děl atd. Aeroplanů bylo málo. Rozkaz je rozkaz.... Vyrazili jsme jeden za druhým ze zákopů nepozorováni Srby. Kamarádi tvrdili stále, "jdem na jistou smrt" a skutečně již na nejbližším návrší jsme byli v ohni. Museli jsme ku předu přes otevřený svah, kde vzali si nás na mušku dělostřelci. Tři z mých mužů ukrytí za stohem byli zabiti granátem. Zastavili jsme ve vesnici a skryli se v zahradě. Ovoce, kterého bylo hojně na stromech, nám přišlo velmi vhod, též sýr a slanina, což zde zanechali Srbové patrně zde nocovavší. Vesnice byla opuštěna na rychlo, v poště byly v zásuvkách peníze, v kovárně spousta zbraní. Oznámil jsem setníkovi, že další postup je nemožný. Zůstali jsme na místě, tvoříce spojení mezi 91. a 102. plukem. Přítel Alsinger byl raněn, záviděl jsem mu. Však Srbové počali útočit na naše nové posice, jejich dělostřelba, postoupivši, takměř úplně zničila náš prapor. Zastřelila se výborně. Zbytek musel ustoupit a zanechal raněné na místě. Srbové okupovali s vítězným křikem naše posice, nám hrozilo obklíčení. Utíkali jsme zpět, zatím co Srbové do nás pálili jako diví, přece však jsme dostihli opuštěného námi

ráno zákopu. Tázal jsem se po setníkovi, však nikdo o něm nevěděl. Kolem mne se shromáždilo as 30 lidí mé setniny. Byli jsme již bez nábojů a toreb, vše jsme zaházeli. Byl jsem poslán do zadu, tam prý se soustřed'ují zbytky pluku. Bloudili jsme dlouho do noci, až ráno jsme našli poručíka von Retnera se zbytkem jeho čety. Bylo mě hořko v srdci, když jsem zvěděl, že většina mých druhů byla zabita.

18. srpna náš prapor byl nově sformován — v jednu setninu as 300 mužů — pod velením setníka Fügnera. Tu noc bylo ustoupeno o 2 km. Byl jsem vyslán opět do linie jako ordonanční poddůstojník u mj. Braittenlohna. Náš oddíl byl skryt jako záloha sedmnácté brigády. Měl jsem mnoho běhání. Skorem všichni důstojníci byli raněni. Vypravovalo se, že mnozí se zranili sami. Přál jsem si, bych byl zabit, aby bylo všemu konec.

Naše posice byly stále bombardovány těžkými děly. Bylo as k páté hodině večer. Chmurné mraky se válely po úbočí hor. Kanonáda se zdvojnásobila, granáty děsně řádily v našich řadách. Velitel brigády, gen.-major Daniel stál neohroženě na svém místě, kouře cigarety nebo kousaje suchary. Telefonoval o posilu; "není" přišla odpověď. Země duněla. Sanita nestačila odnášet raněné. Mrtví se hromadili jeden vedle druhého. Z černých mraků spustil se liják za stálého hromobití. Bouře se rozpoutala vší silou, jako by závodit chtěla se zlobou lidskou, jako by chtěla učinit konec tomu vraždění. Voda tekla potoky po úbočích a ranění, jichž nikdo nedbal, topili se v zákopech jako myši. Za hotové průtrže mračen a hrozné bouře Srbové útočili. Všecky naše reservy byly zasazeny do boje, útok byl odražen; v noci však se ještě několikrát opakoval. Bylo patrno, že naše postavení je neudržitelné. Zeměbrana pod velícím generálem Příborským nám měla pomoci, byla však poražena v boji na bodáky. Ti, kdo se tohoto boje súčastnili, vypravovali, že byl s nimi "feldpáter", který je nabádal k boji

slovy: "Vojáčci, jen jděte ku předu, vždyť ta smrt pro císaře je tak sladká". Sám byl ovšem dobře skryt. Když však vše prchalo zpět, připojil se bez pobízení s resolutnými slovy: "A teď už se na to taky v.....". Důstojníci utekli již dříve — nebo se sami postřelili. To se dělo i u mužstva a komu to bylo dokázáno, byl zastřelen. Vydrželi jsme ještě jeden útok, pak byl dán rozkaz k ústupu. Nesl jsem ten rozkaz velitelům setnin....

NAŠE PORÁŽKA.

19. srpna ustoupili jsme asi 2 km. a ve 3 hodiny ráno jsme zaujali nové posice. Srbové obsadili nejvyšší a nejvýhodnější posice a tím bylo rozhodnuto o naší porážce.

Naše záloha byla umístěna tak nešťastně, že v hodině bylo nás o celou třetinu méně. Zákopy byly plny vody. Srbští dělostřelci v několika hodinovém boji umlčeli všecka naše děla. Viděli naše postavení jako na talíři. Děla nebylo možno vůbec přemístit. Náš prapor jako zadní voj měl zadržovat Srbů. Rozkaz zněl kráce a jasně: "Do posledního muže"! Vše prchalo, děla vůbec již nevystřelila. My byli zasazeni do boje. Byl jsem poslán přesvědčit se, jsou-li naše křídla chráněna — nebyla. Major byl raněn, kule mu zůstala v břiše. Hleděl jsem jej dopravit na obvaziště. Setník Fügner měl převzít velení, oznámil jsem mu to. Vzali jsme raněného do plachty a nesli jsme jej hlubokou strží. Cesta byla stále horší a horší. Vymleté strže nám byly na překážku. Do stráni jsme nemohli. Skočil jsem do výmolu, raněného mně dali na ramena. Zabořil jsem se pod jeho tíhou do hustého bahna, — poslal jsem své druhy pro nosítka na obvaziště, jež bylo as 300 kroků vzdáleno. Čekal jsem je, však marně.

Střelba z pušek se stále blížila. Po stráních sem tam pobíhali zmatení vojáci, na puškách mající uvázány bílé šátky. Kolem mne přehnal se zby-

tek našeho oddílu. Marně jsem volal "vytáhněte nás, vezměte nás s sebou, je zde major". Neměli času. Srbové jim byli již v patách. Resignovaně jsem čekal příštích věcí. Raněný chtěl vody, podal jsem mu kalné vody, již jsem mohl dosáhnouti, jiné nebylo. Cítil, že zemře, žádal, bych vyřídil jeho poslední pozdrav ženě a dětem, jež zanechal v Praze. Co se dělo v jeho duši, nevím, jen mně tiskl ruku, jsa rád, že jsem byl s ním. Neviděl jsem v něm důstojníka — viděl jsem v něm jen trpícího člověka . . . Trpěl . . .

První voje srbské se přehnaly kolem nás za pronikavého "urá". Nás však nespatřili. Když přicházela záloha, rozhodl jsem se volati o pomoc. "Pomoc?" vzkřikl jeden — "tu máš" a vystřelil na mne se stráně as na 50 kroků — kule mě projela mezi vlasy, ale nezranila. Zmlkl jsem; po chvíli jsme zavolal znovu.

Srbové již shromažď'ovali kořist na opuštěném námi bojišti. Byla bohatá. Vzali v bitvě na Ceru 17.000 zajatců a 70 děl mimo jinou kořist. Došlo i na mne. Dva vojáci se přiblížili a vyzvali mě, bych zahodil bomby i pušku (neměl jsem již žádné zbraně) naházeli roští na bahno, podali mně hůl a tak mne vytáhli z osudného bahna. "Haj do gore," řekli; co jsem se škrábal na horu do stráně, obrali raněného o peníze a hodinky.

Nahoře se mně naskytl děsný pohled. Prostranství bylo poseto mrtvolami mých kamarádů, jež byly děsně zohavené. Ranění prosili úpěnlivě o pomoc, mnozí byli však rozezlenými vojáky dobiti. Zpozoroval mne mladý důstojník, který prohlížel si opuštěná naše děla a mluvil pěkně česky. Vyptával se na leccos a zavedl mne pak ku generálovi, jehož jméno jsem zapomněl. Zde jsem byl vyslýchán srbskými důstojníky. Sdělil jsem, co jsem sděliti mohl. Bylo mě položena otázka: "Proč vy, Češi, jste nedělali revoluci? My s ní počítali!" Vysvětlil jsem, co jsem vysvětlit mohl. Generál mě pravil, že se

budem mít dobře v zajetí. "Švába" bude prý poražen.

Na moji prosbu bylo veleno osmi vojákům, aby vynesli těžce zraněného majora z rokle nahoru. Šlo to jen velice ztěžka a když ho složili na zem, skonal. Bylo mě nevýslovně smutno. Bál jsem se něčeho neznámého, nedovedl jsem si posud uvědomit dosah toho, co mě čekalo. Se všech stran snášeli raněné, jejichž nářek řezal v uši. Byl jsem sám uprostřed nepřátel, kteří se ke mě přátelsky zachovali. Pop se modlil dlouho nad mrtvolou majora, zatím co houkání děl se stále vzdalovalo, nebot' Rakušané utíkali bez přestání. Měl jsem se modlit, ale nedovedl jsem toho, nevěděl jsem, proč bych se modlil a co bych se modlil. A bylo mě tak smutno. Vedle mne na zemi ležel těžce raněný desátník od 102. p. pl. Svíjel se v bolestech a naříkal: "Bože, co jsem udělal, že mě tak tresceš; vždyt' jsem vždy do kostela chodil a se modlil, růženec od matky mám na krku a přeci jsi mě neochránil! Proč modlilo se mé děcko, když má ztratit otce!" Mně vyvstával pot na čele. Spatřiv mě, prosil, abych ho dobil. Těšil jsem jej, aby se utišil, že mu bůh pomůže. — Řekl smutně: "není boha". Není — já sám jsem nevěřil, ale on věřil celý život a v poslední své chvíli popřel ho přes to, že měl na hrdle růženec, znamení víry. Rozpomněl jsem se na svůj život, na to, proč vlastně se vraždíme. Tu otázku mě dali Srbové tisíckrát. Jak jsem ji měl zodpovědět já, příslušník národa, který neměl vlastní vůle?

Dali mně rýži, nasytil jsem s ní i několik raněných. Neusnul jsem v noci, ač jsem byl hrozně vysílen.

V ZAJETÍ.

Majorovu mrtvolu jsem musel prohledat. Nalezených zbylých 100 K bylo vzato srbským velitelem a mně řečeno, aby vdova se o ně přihlásila u Červeného kříže. Pak byl pochován za assistence popa, jednoho důstojníka, poddůstojníka mne a ně-

kolika vojáků dle srbských církevních obřadů. Přinesli bílý dřevěný křížek na nějž jsem vepsal "Major Raimund Breitenlohner, 19. srpna 1914.

Druhého dne, asi v 7 hodin ráno, vedli kolem as 30 Rakušanů — připojili mne k nim. Byli mezi nimi i známí. Naposled jsem vrhnul pohled na opuštěné bojiště, na němž pobíhali vepři, ohlodávajíce dosud nezakopané zčernalé mrtvoly a poletovaly vrány, hrabající v chomáčích usedlou krev lidí i koní. Otřásl jsem se ošklivostí — hle, k tomu je člověk.... Jak se mně ulehčilo, když jsme měli bojiště za sebou — jako bych začal nově žít, ač v pravdě začal jsem ted' jen živořit! Potkávali jsme veliké transporty srbského vojska i povozů se zásobami. Bylo nám spíláno a voláno "Ubite Švábv". Neustále nám vytýkáno: "To jste Češi, fuj, hanba; šli jste nás vraždit! Vy jste šli na bratry." I důstojníci srbští před námi plivali. Šli jsme mlčky, jako s Kainovým znamením na čele. Co jsme měli říkat. Hájit se slovy, na to nebyl čas. Šli jsme jako označení vrahové a přece jsme jimi nebyli.

S večerem nás stráže zavedly na malý pahorek, kde jsme měli přenocovat. Usnuli jsme tvrdě — — Náhle jsem se probudil. Otevřu oči — měl jsem nasazený bodák na prsou. Ticho, velel jeden, co zatím druhý zručně prohledával mé kapsy. Vzali mně hodinky a všem nám peníze a bylo nás na 100. Nemohli jsme nic dělat, ale řekli jsme si, že si budem stěžovat při první příležitosti.

21. srpna dovedli nás na srbské velitelství kdes v Bosňácích, (městys srbský). Tam nám byly odebrány pláště, obvazy a součástky satnů. Hlásili jsme tam též, že jsme byli okradeni. Darebáci byli ihned zatknuti a prohledáni. Našli u nich ještě všecky papírové peníze. Stříbrné peníze a hodinky již byly "v tahu". Dostali jsme tak aspoň něco zpět. Já 10 korun.

V údolí byly polní nemocnice, přeplněné raněnými. Šli jsme dále provázeni stráží, celý den o hladu. Večer jsme došli do Ubu. Teprve zde se mně

podařilo koupit kousek chleba. Bylo s námi dosti raněných, oblečených jen ve spodní prádlo. Nocovali jsme v jakémsi hostinci.

22. srpna vyšli jsme z Ubu, v jeho okolí byly četné zákopy. Po jednotvárné cestě jsme stihli "Keeevala". Všude nás vítali slovem "Švábi", však přece nám nosili jídlo, jež jsme rádi platili. Zde noclehovali jsme na louce.

23. srpna došli jsme do Lajkovce, kde jsme měli být naloženi na vlak úzkokolejné dráhy. Bylo nám zde čekat celý den. Před námi právě odejel vlak, přeplněný zajatci, všickni jevili radost, že jedou do zajetí....

25. srpna jsme v Mladenovaci přesedali na širokokolejnou dráhu, dostali jsme chléb a bylo nám možno koupiti si i jiných jídel. V Paračíně jsme stáli několik hodin, stráže spaly a my volně popíjeli "crnou kafu" za mariáše.

27. srpna jsme stihli do Niše, kde měli velikou radost ze zajatých Švábů. Příští den jsme dostali teplou fazolovou polévku, poprvé po osmi dnech. Ubytovali nás ve stájích "Konického puka". Tam nás zapisovali a vyptávali se na možné i nemožné. Mezi námi se jen hemžilo směnárníky, prodavači kafy, burku (pekáče smažené na oleji), čaje, rakije a t. d.

31. srpna jsem se pokusil psát domů. Náš velitel byl starý poručík, hrál nám často na flétu "Kde domov můj", zatím co v našem sousedství jiný poručík nepřestával do "Švábů" bít karabáčem. Bylo s námi po většině špatně nakládáno. V divném světle se nám jevilo to slovanské bratrství. Rakouská uniforma tvořila stále mezi námi nenávistnou překážku.

2. září jsme si prali prádlo v Nišavě. Dobrý kolega Kadlec mně jedno daroval. Odpoledne bylo z nás vybráno 250 mužů, kteří měli na zítří jeti do Prištiny na Kosovsko.

V PRIŠTINĚ.

3. září jsme vyjeli přes Leskovac, Vranje, Ristovac, Skoplje, Ferezovič a čtvrtého září již jsme vystoupili na nádraží, vzdáleném asi 7 km. od Prištiny. Je to dosti velké město, čistě tureckého rázu, rozložené v dolině, nad nímž činí do výše jedenáct štíhlých minaretů, z nichž "hodža" volává monotonní "Alah il Alah" do čtyř stran světa. Domy nízké, bez oken do ulic, jež jsou neupraveny. Dílny obuvníků, krejčí, klempířů, kovářů, všecky otevřené do ulic. Město má dva velké bazary, ovšem turecké, Turci a Arnauti jsou zde silně promícháni. Srbové naopak zastoupeni málo. Jsou zde dvoje kasárna, jedna nemocnice, divisijní velitelství, okružní vězení a čtyři krásně stavěné mešity. Jedna nese jméno sultána Murata IV.

Umístili nás v staré turecké škole. Naším velitelem byl Čech, kapelník J. Urban, kapitán I. třídy. Jemu k ruce byl podporučík Ing. Ševčík, jenž nás ihned upotřebil k práci stavební.

4. září já, přítel Matoušek a Samšuk stavíme první váhu v prištinském okruhu, zatím co naši druzi pracují na silnici, k práci poháněni bitím. Někteří se straní práce a za to trpí pak celek.

Jsou mezi námi Češi, Chorvati, Poláci, Rusíni, Mad'aři, Rumuni, Němci. Navzájem se nenávidíme. Je též mezi námi více vzdělaných lidí, jež musejí kopat a dělat lopatou jako jiní.

Spíme v těsných světnicích, kde spát možno jen na boku, na trošce páchnoucí slámy bez pokrývek. Snídaně v Srbsku nejsou, k obědu máme polévku z fazolí a kousek skopového masa, k večeři totéž.

11. září máme půst a těch je zde více, než polovice dní v roce. Nejsme sice pravoslavní, však postit se musíme přece.

12. září jsme dostali tři pokrývky a jeden kousek mýdla pro světnici. Tím se má přikrýt a si vyprat 20 lidí.

16. září přinesl nám kdosi zprávu, že prý se jedná o mír a že Srbové utrpěli v Slavonii velkou porážku. Zatím však se Rakušané topili v Drině a Sávě.

20. září desátník Toman od 91. p. pl. zemřel. Byl uznán za nemocného až po smrti. Ukazuje se mezi námi děsná nemoc, dysenterie.

22. září. Snažíme se čerpat zprávy z novin. Čten "Srpski Jug". Wilson s novým papežem usilují o mír. Válčí již Rusko, Francie, Německo, Belgie, Anglie, mimo Rakousko, Srbsko a Černou Horu. Bělehrad je stále bombardován. Srbové prý udělali vpád do Slavonie a ztratili "Moravskou divisi". Zde rukuje už třetí "poziv".

28. září. Žádali jsme včera, abychom mohli světit náš národní svátek, (hlavně proto, že je to Pražské posvícení.)

Však nás též zavedli do pravoslavného kostela. Šli jsme ve čtyřstupu. Byla hádka, jak má být veleno. Většina rozhodla, že česky. Svátek byl povolený výhradně pro Čechy, ale čeští Němci tvrdili, že jsou také "von Böhmen". Slyšel jsem prvně slova: "počkejte, až se vrátíme do Rakouska, my vám to nakreslíme!" Vešli jsme do kostela. Byl nízký třílodní, vzadu kůr, na stěnách staré fresky svatých, kazatelna, v předu oltář krásné řezbářské práce, okrášlený četnými ikonami a obrazem slovanských věrozvěstů. Oltář zaujímal celou šířku kostela. Kolem kostela chudičký hřbitov. Zvonice byla velmi primitivní — dva sloupy se stříškou, na nich zavěšeny dva zvony. Kostel sám z venku neměl ani podobu kostela. Na obyčejné střeše jen kříž značil, že to stánek církve. Až příliš jasně zde bylo vidět, jak se museli Srbové zde za tureckého panství uskrovňovat. (Priština přešla v panství Srbů r. 1912.) Bylo mně divně, když jsem vkročil na místo, kde mír a láska se má hlásat lidstvu. Byl jsem tak zaujat svými myšlenkami, že jsem ani nepozoroval, že bohoslužba valně pokročila. Vzpomínal jsem na ty matky, jež tam daleko v Čechách

klečí na studené dlažbě chrámů, chtějíce vymodliti zachování svých synů. Viděl jsem je na těch hřbitovech, jak vzpomínají svých dětí, o kterých neví, kde je kryje ta chladná zem. Kéž by moji drazí tušili, že žiji. Z myšlenek mně vyrušil jasný hlas kněze. Pravil po skončené bohoslužbě, sloužené na počest sv. Václavu: "Vítejte nám, bratři Češi. Osud vás zavál sem daleko od vaší vlasti, na "Kosovo", kde my před pěti sty lety ztratili svoji samostatnost a před dvěma lety opět jsme jí nabyli vyhnáním sveřepého nepřítele Turka. Dá bůh, že kyne lepší budoucnost Slovanům rakouským a že národ český dostane svoji samostatnost. My vás vítáme jako bratry, však nemůžeme vám poskytnouti co bychom vám jako bratrům rádi dali." — Tolik asi jsem vyrozuměl z krásného srbského proslovu, který měl k nám mladý pop. Však tato vlídná slova nezahladila dojmu, který vyvolalo v nás špatné zacházení. Byli jsme dosti střeženi a mnohý pocítil již hůl na svých zádech. (V Srbsku byli i vlastní vojáci biti). Srbové ve své zášti proti Švábům mezi námi rozdílu nedělali.

29. září. Na Šar planině je první sníh, též na horách černohorských napadlo již sněhu. Noci jsou chladné a my jsme jen lehce oblečeni. — Srbové jsou prý před Sarajevem. Byl jsem volán do kanceláře, kde mně bylo vyplaceno 25 dinárů, jež mně zaslal přítel inž. D.... z Tetova. Tedy vítaná pomoc. Jak jsem mu vděčen.

1. října. Přišel nový transport 250 zajatců, vzatých v září. Vypravují divné věci o rakouské porážce na Drině, ve které sta rakouských vojáků se utopilo. Byl mezi nimi i onen "feldpáter" zeměbrany, který nabádal vojáky prve ku statečnosti. Zoufale volal o pomoc, ale vojáci naň pokřikovali: "Pust' se boha, chyt' se vrby". Ani v tak kritické chvíli nebyla nouze o pošklebek vůči nenáviděnému "feldpáteru".

5. října. Koupil jsem si potřebné prádlo na zi-

mu, též čaj i cukr. Vaříme ted' s kamarády společně snídaně.

9. října. Na programu máme dnes spiritismus, víru a nevěru. Podotýkám, že většina nás nevěří. Jelikož silně prší, hrají se i karty. Jinak se pracuje i v neděli, ačkoliv nebylo by toho třeba.

28. října. Dnes utekli dva trestanci. Vzali s sebou bomby a pušky. Bylo nám učiněno vyzvání, abychom se hlásili do srbské armády, anebo za četníky. Z našeho oddílu se přihlásilo 24 Srbů z Rakouska. Turecko vyhlásilo Srbsku válku.

7. listopadu navštívil nás řecko-katolický biskup z Prizrenu.

10. listopadu. Prištinská posádka táhne do boje. — Z domova mně píší, že bratr Jan je rovněž ve vojsku.

29. listopadu. Stavěli jsme kamna jednomu srbskému lékaři, který chtěl švábská kamna. Za postavení dal nám 20 dinárů.

30. listopadu. D . . . posílá mně druhých 30 dinárů.

5. prosince. 7 dní jsme již bez masa. Máme zase dlouhé posty. Vaří nám jen "kupus" a ten je nesolený (zelná polévka). Chléb nelze ztráviti. Lidé jsou z toho nemocni. — Italský konsul nás přijel navštívit a přivezl teplé prádlo, jež nám poslal Červený Kříž. Musel však být přítomen dělení, jinak bychom nebyli dostali nic. Konsul dal na podrážky, však boty podrazili — kapelníkovi a písařům a druzí chodili ve sněhu bosi dál. Konečně dali každému kus kůže a provázku, aby si udělal opánky sám.

8. prosince. Zajatec Chorvat si stěžoval srbskému majorovi na surové zacházení se strany stráže. Odpověď zněla: "Proč jste se nechali zajmout? Co sem lezete?"

9. prosince. Chytili tři naše vojáky, toulající se ve městě v čas práce. Dostali za to 5 dní.

15. prosince. Srbové velice hlučně oslavují vy-

hnání Rakušanů ze Srbska a dobytí Bělehradu. Hudba prochází městem a volání "Živio" neustává.

17. prosince. Srbové slaví narozeniny "prestolnaslednika Alexandra". Máme též prázdno. Srbové vůbec slaví všecky narozeniny členů panující rodiny.

18. prosince. Jsme v podezření, že chceme prý připravit vzpouru za pomoci tureckého obyvatelstva. Ačkoliv to není pravdou, přece nám hrozí desítkováním. Petchla chtějí zavřít a Nikola (Chorcky s kterýmsi macedonským Bulharem. Po patnácti dnech jej však pustili, byl uznán nevinným.

20. prosince. Jsem nemocen, mám silnou horečku a silný revmatismus. Nemohu pracovat. — Dostal jsem lístek, že mně zabili bratra. (Zpráva ta však se nepotvrdila, bratr je dosud zdráv, píší rodiče.)

24. prosince. Smutné vánoce, každý z nás pohroužen ve vzpomínkách na své drahé. Dostal jsem právě dopis od svých milých.

28. prosince. Zemřel soudruh Pištora v nemocnici, kde sloužil raněným Srbům. Nakazil se tyfem a podlehl. Je pochován na "vojničkém poli" v Prištině. Tři zajatci, Rumuni, se zranili při vožení kamene z nádraží.

31. prosince. Končím závěrku tohoto roku v trpkém zajetí. Vzpomínám na naši krásnou vlast, zda nám bude popřáno ji ještě jednou uvidět.

ROK 1915.

Naše zajatecká kolonie přivítala Nový rok s radostí, doufalit' jsme, že během toho roku musí vzít válka konec.

1 ledna. Na nádraží jsme nakládali do vozu živé prase, což prý je velkým štěstím. Nevím, zda-li se ty věštby vyplní.

4. ledna. Lisujeme strojem slámu. Mrzne a padá sníh. Mnozí z našich chodí bosi. Přivezli též mnoho raněných Austriáků, takřka nahých. Jsou již čtrnáct dní raněni a rány jim hnisají, neboť za celou tu dobu nebyli převázáni.

6. ledna. Máme srbské svátky. Dali nám i vepřovou pečeni, abychom prý věděli, že je "Božič". O přidělené víno poprali se Chorvati s rakouskými Srby.

7. ledna. Italie prý mobilisuje 350.000 mužů, chce okupovat jižní Albanii.

9. ledna. Jeden náš Rumun se v práci zabil. V nemocnicích umírá mnoho lidí.

10. ledna. Proslýchá se, že nás chtějí vézt do Řecka. Soudí se na nový vpád Rakouska do Novo Pazarska. Turecko prý hromadí vojska na bulharských hranicích. — Ze Skoplje posláni zajatci do Niše.

13. ledna. Turecko vyhlašuje Srbsku válku. — Praví se, že zmrzačení budou mezi válčícími státy navzájem vyměněni.

14. ledna. Úmrtí se denně množí, jména mnohých zajatců vůbec nejsou zjišťována. Náš soudruh Kratochvíl se seknul do nohy a zemřel z toho. Říha si zoufal, v návalu šílenství skočil v nemocnici s okna prvého patra.

16. ledna. Dnes jdou Arnauti i Turci k odvodu. Nikdo z nich dosud nesloužil v srbské armádě. Hraje jim hudba. Čtyři velké bubny a šest píšťal tropí rámus až strach.

18. ledna. Matoušek nám vyvedl hloupost, nazvav našeho velitele a zároveň censora poturčen-

cem. — Vypráví se, že rakouská armáda ustoupila (12. prosince 1914) pro zradu, o níž kolují mnohé pověsti. Do Prištiny přišlo nových 800 zajatců, je nás zde tedy na 1.300 a mají prý nás zavézt na ostrov Maltu. — Přihlášení dobrovolci Srbi nám odešli. Některých vůbec nepostrádáme.

27. ledna. Jest mně bolno hledět na to, jak lidé zde bez pomoci hynou. Zajatci zmírají ve stájích, kdež leží na stuchlé slámě. Dva tam leží mrtví již tři dni mezi sty nemocnými. Každý den někdo zemře. Jsou zde sice teď tři nemocnice, jsou však tak přeplněny, že nemocní jsou vždy po pěti na dvou postelích. Průvody nemocných zajatců i vojáků, chodících k lékařské prohlídce, denně vzrůstají. Lékař má na starosti jednu nemocnici a mimo to musí přehlížet denně ještě alespoň 500 nemocných. Nejčastější nemoce, jež se vyskytují, jsou tyfus, dysenterie, horečka.

28. ledna. Odjeli nám přátelé kovodělníci: Kadlec, Fuchs, Hofhnazl do Kragujevace, kde budou pracovat v arsenále. Soudr. Čulíka museli odnést do nemocnice, náhle onemocněl. Austriáci vůbec mrou jako mouchy. Nemocní zůstávají mezi námi, v nemocnicích nemohou jich už přijímat pro nedostatek místa. Za nemocného uznán je jen ten, kdo nemůže už chodit. "Vojničke pole", nový to hřbitov, je již na jednu čtvrtinu vyplněno hroby zajatců. — Chmelíček nám přivezl zajímavou zprávu z Terezoviče: 24 Češi, zajatci, přihlásili se do srbských služeb jako "komiti". (Nepravidelné vojsko; stálo pod velením prince Jiřího K.) Živě přetřásáme tu novinu. Noviny píší o konfliktu rakousko-rumunském.

29. ledna. Rakouský ministr Burian byl v Italii a dnes tam jede srbský prestol-následník Alexandr. Krušné dni nám nastaly. Padáme jak mouchy. Zas dnes odvezli 20 zajatců na hřbitov. Je to k zbláznění.... Není to prázdné slovo, neboť se nám skutečně již zbláznil pěšák Chum od 74. pl. Vzal si své neštěstí příliš k srdci a náboženský fa-

natism to dovršil. Též se praví, že na frontách je příměří. Pravdy se ovšem nedovíme.

30. ledna. Lisujeme seno, však stroj nám nechce fungovat. Byla zde komise, která uznala, že stroj třeba namazat, pak že musí jít. Namazali jej as šesti librami oleje, ale stroj stojí dál. Našimi strojníky jsou dva ševci, jeden úředník okresního výboru a jeden holič. Konečně byl nalezen člověk, který stroj spravil. Pracuje se stále, ve dne i v noci.

3. února. Kdo by chtěl vidět obraz bídy, ať se jde podívat do Prištiny.... Lidé padají po ulicích, není ani nosítek, v nichž by je odnášeli. Nakládají takové ubožáky do koleček, nohy a hlavu jim vlekou po zemi, doslovně vzato, otloukají o kameny na kostrbatých ulicích. Na 2.500 raněných a nemocných je přiděleno jednomu vojenskému lékaři a dvěma medikům. Ošetřovately jsou srbští vojáci i zajatci a jak se s nemocnými nakládá! Se všemi! Jsou olupováni, ponecháni v kalech a špíně, hlodá je tisícerý hmyz. Nejsou vůbec roztřid'ováni, nakažlivé nemoci neb zranění — vše jedno, rozdílu se mezi nimi nedělá. A my zdraví, jak my jsme živeni? Neslanou polévku z bramborů neb fazolí, o mase vůbec není řeči. Do práce chodíme bosi, nemůžeme sehnat ani kus hadru na obalení nohou. (Kolik jich mně závidí, že mám boty). Ježto za takových okolností se zdráhají naši lidé pracovat, jsou facky a bití na denním pořádku a to, jen proto, že jsme "Švábi". Kolikrát proklel člověk svou příslušnost k nenáviděnému Rakousku. Ačkoliv jsme v práci denně, po 6 měsíců ještě nám nevyplatili ani "para" (haléř).

5. února. Situace na válečném poli nezměněna. Princ Eugen byl prohlášen vrchním velitelem proti Srbsku. Jsou prý na srbské frontě dva německé sbory. Nechal jsem práce "na seně" a jdu stavět "kasino".

8. února. V Prištině umírá denně až 50 lidí. Mrtvý leží mnohdy kolik hodin na ulici, než jej někdo odklidí. Umrou lidé v blátě, dříve než jim kdo

je s to poskytnouti pomoci. Je stále hůře....

10. února. Albánci se bouří, znepokojují srbské hranice, v bitce bylo zraněno sto Srbů. — Varšava prý padla do německých rukou. Zdejší obchodníci nechtějí brát srbské papírové peníze. — Je mezi námi sedm židů; jejich souvěrci se o ně dobře starají.

19. února. V Prištině řádí již měsíce nakažlivé nemoci, ale teprve ted' se dělají desinfekční opatření . Přes to však nákaza se šíří úžasně a není divu. Ležíme i s nemocnými na stuchlé slámě, jeden vedle druhého, pro muže je jen 35 cm místa. Spáti můžem jen na boku. A hmyz nás trápí.

20. února. Silně prší, pracovat však musíme i kdyby šídla padala. — Kopá se až 60 hrobů denně. — Čudič psal, že prý i se svými kamarády je na bulharských hranicích a je jim jako komitům velmi špatně. — Na bulharského Ferdu prý udělali atentát, leč nic se mu nestalo. Z ničeho nic dnes přišlo nařízení, že pojedem do Niše stavět nemocnici a to hned odpoledne. Jsme připraveni. Dostali jsme poučení stran možné nákazy a na nádraží nás dovezli vozem. Bylo nás 15. Ve dvě hodiny jsme již seděli ve vlaku. Projíždíme Kosovskou rovinou, mijíme jakous vesnici se starou "crkvou". Nastává noc. Ve Ferozeviči vstoupil do našeho vozu houslista a několik srbských vojáků. Bavili se písničkou nám "Švábům" na posměch: "Čiča Péra jakší koňa vranca, Fraňa Jozif nemá ni magarca". Do Skoplje přijeli jsme v noci. Měli jsme žízeň, avšak vodu bylo zakázáno pít. Na nádraží bylo vše polito vápnem. Ve městě zuřila též nákaza.

22. února. Přijeli jsme do Niše, kde jsme byli předáni inženýrskému odboru a pak posláni staviteli Nikolovi. Pracovali jsme na novém gymnasiu, které bylo přestavováno v nemocnici. Částečně se jí už používá. Práce začíná v šest hodin ráno a končí v devět večer. Je-li však třeba, musíme pracovat až do půlnoci při elektrickém světle. Kdo to však vydrží! Jsme odměňováni za naši práci královským

platem, platí nám na den 75 para (75 haléřů).

28. února. Jsem velice sláb a pokouší se o mne horečka. Jak dlouho budu dělat, nevím.

2. března. Jsem nemocen, ležím, nemohu ani psát své poznámky.

4. března. Přítel Samšuk a šest jiných z naší patnáctky náhle onemocnělo. Jelikož nám není možno pracovat, vrátili nás "Zarobljeničkoj Komandě" a zde se válíme nemocní ve vší nečistotě, ve stájích — pod sebou máme jen na prach rozdrolenou slámu a v ní se hemží milliony vší. Život je hrozný. Kolik nocí jsem již nespal, trápen jsa krvelačným hmyzem. Chléb absolutně není možno jíst. Polévka se vaří jen když je dříví a fazole jsou vždy nedovařeny. Je nedostatek všeho i soli. Kdo má peníze, koupí však vše. V naší stáji spí přes 1.200 zajatců všech rakouských národností. Z bídy jeden druhého bije a okrádá. Leží zde nemocní mezi zdravými, vlastně zdráv z nás není nikdo. Denně vynášíme až dvacet mrtvých z jedné stáje a takých je zde osm. Dvě jsou přeměněny na nemocnice. Nemocní leží tu na špinavých a kalem znečistěných slamnících na zemi, postele zde není vůbec. Kdo do těchto nemocnic přijde, víckrát živ z nich nevyjde. Peklo hotové....

9. března. Dnes je mně trochu lépe, však všichni kamarádi jsou nemocní. Léčím se sám za poslední peníze. Našel jsem tu přítele Alsingra, ale v jakém stavu. Byl prvně raněn v bitvě na Ceru do nohy, podruhé u Bělehradu, při tom byl zajat. Vyhojiv se, byl přivezen do Niše do těchto hroznych stájí a zde jsem ho našel na smrt nemocného. Dovedl jsem jej k lékaři, ten se jen trpce usmál a řekl: "Odveďte jej na číslo 2." To bylo jako podepsání rozsudku smrti a kolika zároveň.

16. března. Jaká bolest, můj dobrý přítel zemřel. Teď čekám, přijde-li i na mne řada. Je věru děsné i přihlížet jen, jak vedle chléva na hromadu hnoje házejí mrtvoly zajatců na hromadu. Do večera je vždy slušná ... S mrtvých stahují boty i

oděv, ba jsou o to i pranice. Tak leží vždy až do osmi hodin. Pak obyčejně přijede 6 až 8 vozů a několik zdravějších zajatců je ztuhlé naházejí na vozy. A dělají to rádi; která mrtvola ještě co má, je jistě jimi obrána. Jsou většinou již úplně nahé. Prší-li a pak zas mrzne, je nutno mrtvoly od sebe trhat. Často se stane, že ruka neb noha uletí od těla. (Když jsem tuto kapitolu přepisoval, bylo mně nevolno, nechtěl jsem sám sobě věřit, že jsem na vše musel hledět vlastníma očima. A je to přec pravda, hrozná pravda.)

19. března. Kdo nás již vysvobodí z toho pekla? Je nás v té stáji tolik a stále ještě přicházejí noví. Ležíme ve žlabech, pod nimi na stání i na chodníku. V noci nikdo nemůže jít ven. Lidé po sobě šlapou, bijí se. Mnozí jsouce nemocni, jsou stále znečištěni, puch je takový, že nelze to vypsat. Večer se svádí hotové bitvy o kousek místa kde přespat, neb venku ve sněhu a blátě se spát nemůže. Mně kamarádi milostivě dopřáli, abych se skrčil v jejich nohách. Také na latrinách na dvoře v blátě denně sbírají mrtvé. Zmocňuje se mně zoufalství. Jen pryč z tohoto pekla....

21. března. Samšukovi je lépe. Dali jsme se naverbovat na práci. Nechtěli nás zprvu, že jsme příliš slabí, však přece nás posléze vzali, neboť nebylo výběru. Máme stavět železnici z Kněževace do Niše. Chcem utéci tak jisté smrti.

25. března. Pryč z toho pekla! Konečně jedem do Kněževace na práci. Naložili nás osmnáct do nákladního auta a jeli jsme. Jedem hladovi, již dva dni jsme nejedli. Po 6tihodinné nebezpečné jízdě automobilem přes hory a doly dojeli jsme šťastně do Kněževace. Ještě toho dne nám dali chléb a slaninu a pak nás zavedli do koupele. Oděv náš byl vsunut do silně rozpálené pece. Chtěli nám vypálit vši,, ale propálili nám oděv. Byla to pak na nás podívaná, jak jsme blýskali vyzáblými těly. Přespali jsme v chýši. Ráno pak jsme opět použili přírodních teplých lázní a na to jsme byli umístěni

v Kněževaci. Dali nám trochu slámy. Snad zde nám bude přece lépe. Pracujem, ale jsme příliš slabí.

29. března. Dnes opět jsme se koupali. Je tu na břehu Timoka teplé vřídlo, nad kterým je vystavěna chýše. Oblek nám vyvářeli a též každý z nás dostal čisté prádlo a punčochy. Já jsem však už znovu nemocen.

30. března. Byl jsem u lékařské prohlídky, na niž jsme čekali celý den před nemocnicí. Byl s námi "Čiča". Zařídil to tak, že místo mne zůstal v nemocnici jiný, jenž byl ovšem též nemocen. Je nám vyhrožováno podnikatelem stavby millionářem Voglem (Němec), že nedostaneme chleba, nedostavíme-li se na zítří do práce.

31. března. Jsem již v nemocnici. První, co jsem zde uviděl, byly vši. Na štěstí jsem dostal postel sám a tak jsem pozoroval své okolí. Jsou zde většinou srbští vojáci — rekruti. Okrádají se navzájem. Prodávají i své vlastní jídlo, které dovedou si odepřít.

2. dubna. Jsou velikonoční svátky "Uskrs". Tonu stále ve vzpomínkách na domov. Denně vynášejí po 3 mrtvých z naší světnice, která má 30 postelí.

4. dubna. Je mně lépe a proto utíkám odsud; lékař mně dal ještě 15 dní odpočinku

6. dubna. Jsem zas rád, že jsem mezi kamarády, kde je mně mnohem veseleji. Pracovat jdu až devátého. Práce je těžká, neb nejsme jí uvyklí. Trať, kterou máme dělat, je od druhé balkánské války rozdělána, však tři roky se na ní nepracovalo. Teď ji postaví rakouští vojáci. Austrie. proč jsi hnala svá vojska do Srbska! Pracuje se zde i v tunelech. Denně jsou hlášeni noví nemocní. Skorem všickni trpíme revmatismem.

10. dubna. Zas jsem byl jednou v práci. Bral jsem též plat, za jeden den 50 para. Proslýchá se, že ranění a internovaní budou vyměněni, ovšem jen ti, kteří nejsou povinni vojenskou službou. — Ru-

sové prý vzali Přemyšl. (Zprávy z bojiště ovšem jsou vždy hodně opozděné).

11. dubna. Je neděle, odpočíváme. Jsem stále chorý, mám silný revmatism v nohou. Přemýšlím, kdy bude konec toho zajetí. Na stavbu dráhy stahuje se sem stále více zajatců. Máme zde dost velikou volnost, nejsme vůbec střeženi.

20. dubna. Jsem zas nemocný a osvobozen na deset dní od práce. Vyhrožuje se nám opět, že kdo se v pondělí nedostaví do práce, bude poslán do Niše. Proč ale sem táhly ty houfy lidu, zimou a nedostatkem zmírajícího? Chtějí tu na nás mnoho práce a přeci nám vyčítají chleba.... Jaké to zacházení s člověkem ve dvacátém století! Vy, strůjcové války, viděli vy jste detaily jejího hrůzného obrazu? O, té bídy, nářku a zoufalství i všech těch psot, jež jste způsobili a ještě nechcete přestat! — Nemám již tři měsíce zpráv z domova a jak je člověku bez nich v cizině smutno.

2. května. Pracoval jsem celý týden. Je zde již několik set zajatců a práce rychle pokračuje. Vše se již zelená, jen o míru dosud ani slechu... Po práci zapomínám psát své poznámky do deníku.

17. května. Kněževac je jen šest km od bulharských hranic vzdálen a to zlákalo několik zajatců, aby se pokusili o útěk.

20. května. Z uprchlých čtyři chytili až na hranicích. Vodí je k naším kuchyním a zde jim vyplácí na zadní část těla holí pověstných pětadvacet.

24. května. Srbské noviny píší, že Italie válčí s Rakouskem. Naši zajatci jsou na tom hůře než srbští trestanci. Jsou často týráni a biti pro nic. Dnes stloukl jeden zajatec jiného. Ten si stěžoval inž. Váňovi, který neurvalce zbavil dohlížitelské funkce a poslal jej tlačit vozíky . Sbitý však byl bit na novo od dohlížitele Rončeviče — proč si stěžoval....

27. května. Pracujem od půl páté ráno až do sedmi hodin večer. Pracuji těžko, sotva že cho-

dím. Byla mně dána lehčí práce a — větší plat. Jsem honorován 80 para dinarských. Peníze trpce zasloužené za čtrnáctihodinovou práci.... Boty již mám rozbité a podrážku lze dostat za 12 dinarů. To znamená přes půl měsíce na ni pracovat. Bral jsem právě poloměsíční výplatu 12.80 D.

30. května. Ačkoliv je neděle, pracuje se stále. Já však dnes nedělám. Jelikož jsem zapsán mezi 'majstry', mám pracovat při svém odboru. Dostali jsme sem 'državského majstera' betonáře, počnem tedy s betonovou prací. Děláme prozatím betonové vodoteče u tunelu.

6. června. Je krásná neděle. Užil jsem jí plnou měrou. Vypral jsem si prádlo a vykoupal se v řece Timoku. V Kněževaci jest odvod dobytka. Náhradu za dobytek dostane srbský sedlák až po válce. — Zajatců z Rakouska bylo v Srbsku kolem 70.000, z nichž zemřelo přes 30.000. Srbové sami mají 80.000 mrtvých na frontě a v týlu zemřelo 200.000 lidí. Válka austro-italská je už v plném proudu. Rakušani porazili Rusy a dobyli zase Přemyšlu. Rusové, dle posledních depeší, prý rychle ustupují.

8. června. Transporty dobytka a koní jdou za vojskem. Až sem dovezli 40 raněných z Albanie. Rozzlobil jsem něčím našeho "majstera", nadává jen což.

12. června. Máme zas neděli. Změnil jsem byt. Bydlíme teď s přítelem Voušovským v nedostavěné topírně, kde zároveň pracujeme.

16. června. Kolují zde pověsti, že německé lodi z řeky Něvy bombardují Petrohrad. Rusové prohráli velkou bitvu. Spojenci prý bombardují Dardanelly. Srbové myslí, že padnou co nejdříve.

19. června. Přišla mezinárodní komise vyšetřovat náš stav. Jí v čele byl americký vyslanec Ch. Vopička. Vyptali se na vše. Škoda, že nepřišli dříve, aby byli zjednali nápravu a zachránili tisíce životů.

24. června. Vzpomínám na svého otce, má jme

niny, ani mu nemohu blahopřát, činím to písemně, jen dojde-li můj lístek? Dodělávám portál u kněževackého tunelu. Stále prší a co uděláme, déšť nám spláchne. Mistr nám odešel.

29. června. Petra a Pavla. My však pracujem v srbské "državě". Po horách od Niše válí se černé mraky a prší jen se lije. Je podobná bouřka jako 18. srpna 1914, kdy za hrozného dunění děl a hromů v tmavé noci, ozařované stále kmitajícími se blesky, Srbové podnikali útoky proti nám. Již jedenáct měsíců jsme v jejich moci.

1. července. Denně jsou bouře. Též dnes. Byl jsem schován v tunelu, když kdes na blízku uhodilo. Seděl jsem na kolejnici a to div že se mně nestalo osudným. Elektrický proud projel jako střela mým tělem, takže delší dobu jsem byl úplně práce neschopen.

3. července. Srbové míní, že jim dráhu nedoděláme. Já ted' pracuji se svojí skupinou v noci, Voušovský ve dne. Nosím ted' jako "majstr" opánky.....

11. července. Portál jsme dohotovili. Sekcia nám dala půl litru vína a kus pečeně na oslavenou. Pečeně z prasete se opéká na ohni. Mistr nám dohodil privátní práci a tak jsme si vydělali 40 D. Též z domova jsem dostal 40, druhé jsou ještě na cestě.

18. července. Dnes je u nás veselo jak o posvícení, byla výplata a jeden dostal též "batiny" (10 ran holí.)

20. července. Naším velitelem je rakouský důstojník, Čech p. Ambrož z Budějovic, od p. pl. 91. Zdejší lékárník je též Čech — proto asi nás nazval — "holotou". Jak bolí takové slovo od také-našince. — Kladou se již koleje a práce zde brzo skončí. Půjdem as o 5 km. výše do hor, kde je hodně tunelů.

26. července. Očkují nás proti choleře. Zachrání-li nás tím od smrti, je otázkou. Divím se však, proč neočkovalo se už tehdy, když tolik řádily nemoce. Rok už tomu, co v Rakousku byla vyhlášena mobilisace, jež přinesla tolik neštěstí pokoj-

ným občanům. Kolik jsem měl tenkrát přátel! Kde jsou nyní? — — —

30. července. A opět rok tomu, co ústy kněze nám bylo hlásáno: "Bůh tomu chce, byste šli pomstít nevinně prolitou krev! Tato válka je svatá válka, z vůle boží, jež tomu chce." A my tu chvíli proklínáme. Ztratili jsme víru, naději i lásku. Živoří v nás jen tělo zmrzačené, otrocké. Duch náš sklíčen, ubit. Mysl stále zachmuřena. Tělo stále nemocno. Kéž by nám zasvitlo už slunce míru. Vrať te nám svobodu, učiňte nás opět lidmi. Lidskost? Humanita? Co značí ta slova? Právě dnes viděl jsem "humanitu" v jasné záři. Jakýs "gospodin" — vidím — dává pro nic vázat dva zajatce. A je to často. Nemůže-li zajatec vykonat uloženou mu práci, je bit holí, až je samá podlitina. Vážený pan millionář Vogel rozbil jednomu zajatci hlavu kamenem. Hází po nás kamením, což provází nadávkami nejhoršího druhu, na př.: zloději, lumpe, vrahu, ve všech možných řečích, které zná. Jeden c. a k. rakouský oberleutnant bije zajatce na potkání holí, nejobyčejnější jeho nadávkou je "ty pse" a facku nebo kopnutí vždy přidá. Náš pan doktor Gottlieb — je od c. k. zeměbrany — udílí lékařskou pomoc velmi skoupě. Pan Vogel mu totiž dal instrukce, jak má léčit. Nemocní jsou prý lenoši, nechtějí pracovat a pan dr. Gottlieb se dle toho řídí. Přijde nemocný, celý žlutý, doktor zařve: "Co je vám?" Marod: "Bolí mně hlava a na prsou." Doktor: "u komando". Přehlídka je u konce a nemocného druhý den zahrabou někde v stráni.

3. srpna. Vyrazili jsme prach z obuvi své a opouštíme Kněževec. Máme dělat v tunelech na Banici. Také nám měli najít nocleh a našli — ale pod širým nebem. Na dráhu má přijít nových 2.000 zajatců. Padesát zajatců uteklo i se stráží z Králova sela do Bulharska.

8. srpna. Dnes máme slavnostní oběd, Francek vaří švestkové knedlíky. Inženýr D.... mně

posílá z Mitrovice 55 dinárů. O peníze ted' nemám nouzi.

12. srpna. Je rok tomu, co jsme byli nuceni překročit srbské hranice.

15. srpna. Krásná neděle. Vzpomínám na domov. Zas jsem byl svědkem surovosti. Nádzorník Roučevič stloukl holí nemilosrdně jednoho zajatce, který byl jen v košili a podvlékačkách.

16. srpna. Náš stánek je pod širým nebem. Vítr nám fouká do světnice, déšť zahání okny, — spíme pod stromem v poli. Ve dne je horko, v noci zima. Je nás pět v partě. Já, Voušovský, Volánek, Krejčí a Petřík.

18. srpna. Naši Němci a Mad'ari a jiní velcí Rakušané oslavují narozeniny Frani Jozifa. Dali i dubový list za čepici. Nám nadávají..... Vlak již jezdí až do stanice Razoška. — Hlášeno nových deset uprchlíků do Bulharska. Denně docházejí nové transporty na Klisuru, kde pracují. Pracuje tam tisíce zajatců a každý den dojde k úrazům ve skalách.

22. srpna. V Kněževaci objeveno spiknutí. Austriaci platí za převedení přes hranice z hlavy 10. dinárů, mnozí došli svého cíle, ale s posledními dopadlo to zle.... My pracujem u uhelných dolů, pořád dál a dál v horách. Dnes byli poraněni dva výbuchem dynamitového náboje a jeden byl zabit. O naši ochranu vůbec není postaráno.

24. srpna. Dovídám se, že opět deset lidí uteklo do Bulharska a na druhý den za nimi hned 15 jiných. Deset jich chytili na hranicích. Zaplatí to smrtí. Ted' jsou stráže po celé trati a jsou stále sesilovány. Za velitele máme srbské důstojníky.

26. srpna. Vyhořela nám strojírna, v které jsme kdys spávali. Moje prádlo a boty zachránil přítel Kumžák.

27. srpna. Dnes je komise na dráze, ministři i následník Alexandr a Pašič, dostali jsme prázdno. Však p. Vogel nechá jeho partu pracovat. Lump! Vedle nás je v stráni opuštěný hrob a na něm malý křížek s nápisem. Ubožák, který šel k lékařské

prohlídce, na zpáteční cestě zemřel. Byl uznán lékařem za zdravého. Odpočívá tu sám a sám v pusté stráni.

30. srpna. Zase jsou dva mineři potlučeni ve skalách — oběti práce.

2. září. Smutné myšlenky víří hlavou. Němci stále vítězí. — Smutný stav je prý v Čechách. — Zas jeden zabitý ve skále, kolikátý již!

9. září. Došly nové oddíly stráží. Patroly střeží stále okolí tratě. Na kopcích se umisťují kanony pro případ přepadení se strany Bulharů.

10. září. Dva opět chtěli utéci, jeden byl zastřelen a druhý ubit holemi.

11. září. Dva zajatci zabiti. Každý den neštěstí. O Austrie, hle tvé děti, kterak platí tvůj zločin.

12. září. Dnes šest lidí zasypáno v tunelu. Vyhrabali je potlučené.

13. září. Opět dva těžce zraněni. Pan doktor Gottlieb je mnohem horší než srbští lékaři. Ti s námi zacházejí jako s nemocnými, ale Gottlieb nadává, vyhání a vyhrožuje ještě bitím těm, kdož hledají pomoci.

15. září. Srbské noviny přinesly zprávu o ústupu německých vojsk. Však je velmi těžko čemu věřit. Bulharské listy píší rozhořčeně o našem stavu v Srbsku.

19. září. Je veliká kontrola zajatců na Razošce a očkování proti choleře.

20. září. Právě jsme se vrátili do tunelu, když přišel rozkaz, že máme jít pracovat na 51 km do Klisurských skal. Vydali jsme se na cestu jak cikáni s celým příslušenstvím přes Razošku a jeden vysoký vrch, s něhož je krásný pohled na Kněževac, Timocké údolí až k Zaječaru a na hory na bulharských hranicích. S protějších hor zeje prázdnota a děs. Sem tam červená se na pláních suchá tráva. Salaše neúhledné, spletené z proutí a ohražené trním. Z celého kraje zírá veliká zanedbanost. Nikde není vidět stromu, jen kámen a zas kámen. Sem tam za kámen zachycené křovisko trochu se

zelená. Je zde hrobové ticho a smutno. Orlové krouží ve výši. Hluboko pod námi se vine Timok příkrými skalami.

Cestou jsme zvrhli svůj povoz do stráně a jen s velikým namáháním jsme shledali naše věci a musíme vše na bedrách snášet dolů. Pracujeme mezi tunely na příkré skále. Vidíme jen vodu a oblaka. Ačkoliv jsme vykonali právě krkolomnou cestu ,která trvala tři hodiny, ihned jsme museli počít s prací. Večer jsme si lehli do tunelu. Je již velká zima v noci. Nemáme však ani pláště a ani pokrývky. Ráno vstáváme zimou skřehlí a sotva jsme setřásli se sebe jinovatku, již zas do práce. Stavíme "kuči" pro pány majstry, až bude stát, pak si můžem my vyhrabat díru do země jako syslové.

24. září. Vykopali jsme si brloh jak jezevci, je nám tak přece trochu teplo a jsme chráněni před deštěm v noci. Ve dne musíme pracovat za každého počasí. Musel bych každého dne psát, jak byl někdo stlučen od Roučeviče; raději to pomíjím.

28. září. Vede se nám hůře než otrokům ve starém Římě za Nerona.

29. září. Hrozné věci se dějí s námi, kde zůstala svoboda, humanita? Kde soucit s bližním? Na dešti, v blátě, na příkré skále mezi nebem a vodou pracují zajatci a trhají skály dynamitem. Nádzorník Roučevič chodí mezi nimi s holí v ruce a nemine chvíle, aby někoho neudeřil.

Stráně kol Timoku jsou posety hroby zajateckými. Komu máme žalovati své strasti? Bohu jistě ne, když toho všeho dopustil. A lidské milosrdenství a spravedlnost? Není jich! Dobře těm, které kryje ta nehostinná země, běda však nám živým. Proč nás nepobili v poli, když již je nám za úděl ta děsná smrt zde. Když pobili tisíce jiných, proč nás neubili? Proč nás neubijou? Proč nás mučí? Ó klide, míre, kdo tě přivede zpět a kdo nás vrátí rodinám.

30. září. Napětí mezi Bulharskem a Srbskem je veliké. Mezi zajatci se mluví o srbských porážkách. Naděje na mír není. Rusko je prý odhodlá-

no válčit do krajnosti. Z italské fronty není nic známo. Jsou domněnky, že Italie je držena na uzdě. Na 52 km se událo osudné neštěstí. Nevypálená patrona dynamitu při kopání explodovala. Jí za oběť padlo sedm lidí, čtyři již zemřeli od poranění a druzí sotva vydrží. Mezi srbskými a bulharskými oddíly došlo k bojům na hranicích a bylo při tom sebráno 300 zajatců, kteří tam kopali zákopy. Třetí poziv byl celý prý pobit Bulhary.

5. října. Podél celé trati letěl aeroplan. V Niši hodil tři bomby a zabil dva zajatce. I na Kragujevač dělají se četné nálety.

7. října. Vypráví se o vypovězení války Bulharskem. Byla prý vypovězena ve čtyři hodiny odpoledne. Je-li to pravda, nevím.

10. října. Jelikož je neděle, mám volno. Minulou neděli jsem pracoval. Jdu se ptát na sekci ohledně svých peněz, nedoručených dosud Čuprijskou bankou. Měl jsem tam pouze návěstí. Vracím se divokou Klisurou. Zřím triumfy techniky, skály provrtány — vše to práce našich zajatců. Mosty betonové se střídají s tunely, které jsou provrtány ve skalách nad Timokem. To vše bylo připraveno námi a za to je nám dovoleno na noc zalézt do děr jako syslům. Ba málo kdy má zajatec kdy, aby si v neděli vypral. Kořistí se z toho lidského materiálu v nejvyšší míře.

11. října. Na 50 km bylo poraněno 16 osob a jeden zabit. Střítilo se lešení.

12. října. Všichni lidé pracující z Kněževace až po "ulaz" Klisura jdou na zákopy.

14. října přišel rozkaz, že máme dodělat práci opuštěnou. 12. října odešlo 3.000 osob. Vracíme se zpět na "Podvis". Pracujem na železničním náspu. Prší nám do toho. Byl jsem poslán na Ragošku, kde v dešti hasíme vápno. Naslouchámé stálému hřmění děl. Proslýchá se, že Srbové odrazili Bulhary. Však střelba povídá něco jiného. Je ji slyšet se blížit. Je slyšet salvy s pušek ba i kulomety. Z Kněževace se množí utečenci, po všech cestách je

vidět vozy, dobytek, děti a ženy prchají do vnitra země.

16. října. Od rána spěchá lid z okolí na blízké pahorky, kopají tam zákopy. Čtyři lokomotivy a kolem sta nákladních vozů stojí na stanici. Musíme pomáhat dávat páky s vozů a lokomotiv. Srbové zaujímají nové práce nedaleko nás. As v 10 hodin dopoledne inženýr Kuzmanovič dal nám rozkaz ihned se sebrat, zanechat všeho a zpět na Podvis. Srbové utíkají a my budem utíkat s nimi. Na Podvisu nám byly rozdány pláště, jež nám zaslal rakouský Červený kříž. Však většinu oděvu ukořistili Bulhaři v Kněževaci. Byl to shon! Každý z nás dostal lopatu neb jiné nádobí, dynamit byl schován rychle do slují v nedodělaném tunelu a pak s nastalým večerem o všecko pryč se utíkalo. Byla to mizerná pout v noci tunely Klisury. Šli jsme jeden za druhým po úzkých lávkách přes Timok. Ušli jsme 51 km, pak jsme přespali.

17. října. Pokračujeme dále podél tratě, cesta je velice neschůdná. Trať vede přes devatenáct mostů a třiceti tunely. Jsme formováni v 8. a 9. četu. Padá drobný déšť, je slyšet stálou střelbu. S večerem jsme se utábořili ve Svrlíku (Derven). Malý les v několika okamžicích padl za oběť našim sekerám. Tábořilo nás zde na 5.000 zajatců. Stráže byly rozestaveny a přísně zakázáno opustit ležení. Stále padá drobný déšť, tlumící zář ohňů. Blízkost bojiště je tušit podle polních lazaretů a velkého množství trénu, který zde stojí v kolonách. Až sem může přijíždět vlak z Niše. Tunel Gramadský se teprve dodělává.

18. října. Vyšli jsme ze Svrlíku a po silnici ve velikém blátě namahavě jsme kráčeli k Niši. Kdo zůstával vzadu, byl poháněn ranami. V poledne jsme odpočívali na Gramadě. Občas slyšet i zde střelbu. Konečně, unaveni, spatřili jsme cíl dnešní cesty: Niš. Ty hrozné vzpomínky, když jsem spatřil znovu hrozné stáje, ale ani v nich nám nebylo popřáno spat, utábořili nás na cvičišti.

19. října. Měly nám být rozdány boty a prádlo, jež nám bylo posláno. Ten pořádek při rozdělování prádla; zavezli fůru prádla do prostřed nás. Všecko se seběhlo kolem, vždyť jsme měli zkušenosti, že asi nedostaneme nic. Co tu bylo ran holí a býkovcem. Někdo dostal pětkrát a někdo desetkrát — ale holí. Večer opět jsme ulehli ku spánku, byli jsme však probuzeni prudkým lijákem. Přes všecko zbraňování stráží jsme hledali úkryt ve stájích, zde pak jsme ztrávili zbytek noci. — Přivedli třicet zajatých Bulharů od Pirotu. — V Niši je vše na nohách a vše utíká směrem k Prokoplji. Silnice jsou přeplněny povozy i lidmi.

20. října. Dostali jsme dva chleby a vyklidili nás z města ven a zase tím velkým blátem dál. As za dvě hodiny jsme přešli řeku Moravu. Večer v 8 hodin jsme dostihli slušné městečko Prokoplji. Urazili jsme blátem 36 km cesty. Kdo měl opánky, nemohl z místa. Zde jsme byli utábořeni na cvičišti vedle řeky "Kosovské Moravy". Stále nám prší.

22. října. Dali nám snídani a chléb a pak "hajde" v dešti a blátě 46 km až do Kuršumlie. Za námi táhnou srbští nováčkové (od 16 let) na rychlo svolaní. V dáli stále slyšet střelbu. Ubytovali nás v rozbitých kafanách. Spali jsme velmi bídně. Je zde velmi draho, chléb nelze dostat. Je tu kancelář smutně proslaveného "Izveštajnoga bira" a "komando". Původně jsme měli jít na Skoplji vlakem z Niše; praví se však, že Bulhaři přeřízli trať u Vranje. Jsme dirigováni do Prištiny a to je zas pochod 76 km. Mnozí z nás jdou velice špatně. Silnice jsou rozmoklé a všecky potoky rozvodněny. Musíme dělat veliké zacházky do strání.

23. října. Dali nám trochu polévky s velikým křikem a bitím a potom 16 km pochodu až do "Kuršumlijské Báně". Utábořili jsme se u potoka a pálili vrboví, které velice bídně v padajícím dešti hořelo. Zde zůstalo 300 zajatců, kteří musí zde spravovat silnice, prorvané přívaly vod.

24. října. Nastalo nám silné stoupání do hor, porostlých pěkným listnatým lesem. K poledni do-

stihli jsme staré srbské hranice. Karakule (strážnice) vyznačují starou srbsko-tureckou hranici. Před námi se rozprostírá "Kosovo" obydlené při bývalé hranici Arnauty a Turky. Srbové jsou zde usídleni málo. Spálené džamie a štíhlé minarety nad nimi smutně ohlíží se po zpustlém okolí. Mohamedánské hřbitovy podél cest, hroby, každý kámen v hlavách, některý s vysekanými ozdobami, většina však holých — zvyšují dojem velkého hřbitova. Každým krokem se nám jeví spousty učiněné válkou r. 1912. Turci zde neměli ani tolik času, aby zničili mosty za sebou. Večer nás utábořili u jedné vesničky. Arnauti si nás dost vlídně prohlíželi.

25. října. Dostali jsme jíst trochu neslané polévky a kousek skopového masa. Pak jsme nastoupili další pochod do Prištiny, této mety našeho putování. Za námi zůsatlo malé "Kosovo". Pochodovali jsme slušně upravenou silnicí. Před námi velká kosovská rovina, na západ černohorská, na jihozápad "Šar planina". Obyvatelstvo praví, že s vrcholu "Šar planiny" je vidět až Soluň a Bělehrad. Ovšem vyhlídka to musí být krásná. Nedaleko silnice, jež vede do Prištiny, vévodí krajině z nízkého pahorku svatyně. Je uprostřed tureckého hřbitova. Hrob to zašlé srbské slávy, památník pádu velké srbské říše.... Padl zde před 500 lety car Lazar a s ním srbská říše, byvši porobena sultánem Muratem. Před námi v dolině leží Priština, mně tak známá z dřívějšího pobytu. Žijí-li zde ještě moji druhové? Ve čtyřstupech s lopatami a motykami na ramenech sestupujeme do města. Hle! spatřil jsem Topola, Novotného a Fialu! Vesele mne zdravili. Byli jsme ubytováni v těch stájích, které i dnes jsou ještě plny vší. — Zde jsem se teprve dověděl, kolik mých druhů kryje ta černá hlína "Vojničkoga polja!" A což vím já, kde sám klesnu, či se vrátím?

26. října. Celý den jsme čekali na chleba, však dostali jsme večer jen trochu polévky. Podařilo se mně utéci do města a tam jsem se přece trochu nasytil. — Vlak již nejede ani do Skoplje, již se zmoc-

nili už Bulhaři. Priština je plna vystěhovalců a raněných. Kde jaký větší dům, vše je proměněno v nemocnice. Na nádraží stojí 6 polních nemocnic a u kasáren dvě. Drahota je hrozná — chléb nelze koupit. Vše se musí desateronásobně dráže platit.

27. října. Po kolika denním čekání jsme přece dostali chleba. Ve městě je vše vyprodáno. Denně čekají zástupy od 3 hodin ráno na chléb. Marně. Srbské "papíry" nikdo nechtěl brát. Nic za ně nikdo nedostane.

28. října. Jdem pracovat na silnice, by srbské vojsko mohlo snáze pochodovat. V dáli hřmí děla. Bulhaři jsou na Zilaně. Ve Ferazoviči se bouří Arnauti, došlo k bojům mezi nimi a srbským vojskem.

29. října. Bulhaři byli nuceni ustoupit. Pracujem na Mitrovické silnici. Silně prší a my musíme pracovati v tom nečase a osušit se nemáme kde. Dva dny již jsme nejedli. Podařilo se mně koupit několik šišek kukuřice za dinár. Rozdělil jsem se s kamarádem. Dvakrát týdně nám dávají půl chleba (300 gr.). Jsme tak slábi. Jak máme pracovat?

2. listopadu. Za naši nepřítomnosti náš komandýr nám ukradl prádlo, které jsme si koupili na zimu za vlastní peníze. Taktéž vzal boty, opánky, kalhoty a pod., věci pán prodá a my budem mrznout. Jak bude s námi dál, budeme-li ustupovat Albanií, nevím.

3. listopadu. Jdem zase pracovat na jiné místo za Prištinu. Zde právě odbývají popravu tří srbských vojáků a jednoho důstojníka. Leží zde "Moravská divise", pochoduje na Gilanu. Když míjeli jsme to "Vojničke polje" stisklo vás zrovna bolestí při pohledu na ten les černých křížků, pod nimiž hnije tolik dobrých českých synů.... A mezi nimi moji dobří přátelé Cafourek a Novák. — Máme opět dělat kus nové silnice, stará je strhána sesouváním půdy. Ubytovali nás v Grčanici v domě tureckého agy. Dům byl opuštěn, okna vytlučena a vítr protahoval všemi místnostmi. V Grčanici je monastýr a chrám, stavěný ve východním slohu, velmi starý, byl stavěn carem Dušanem. Vypráví

se, že car Lazar zde prachniví. — Bláta je zde tolik, že se v něm může člověk utopit. Zdejší potok je silně rozvodněn dešti.

4. listopadu. Voda v potoce stoupla tak, že artilerie jen těžko přejíždí. Opět houkají kanony a to již velmi blízko.

5. listopadu. Mám spraveny boty, tak musím opět do práce. Jsme však stále bez chleba, nelze ho koupit ani za banku (10 dinarů). Vyplatili nám dluhovanou mzdu za půl měsíce. Zas přibylo pár dinárů.

6. listopadu. Jsme zas na pochodu. Srbové ustupují. Dali nám chleba na šest dní. Z toho soudíme na dalekou cestu. První den jsme poměrně dobře přenocovali v městečku Stupadii. Zde jsme koupili 3 broje (kukuřičný chléb) za banku. Jsme trochu zásobeni.

7. listopadu. Cesta naše směřuje k Prizrenu, též srbské vojsko pochoduje s námi. Přešli jsme horský hřeben, s večerem dorazili jsme do Suché Rjeky. Byli jsme nuceni noclehovat za prudkého deště venku. Promokli jsme až na kůži.

8. listopadu. Hladovi a promočeni jsme se vydali na cestu. Večer jsme stihli do Prizrenu, známého z války r. 1912. Město je čistě tureckého rázu, má několik džamijí s minarety a kostel řeckokatolický. Nad městem se vypíná starý turecký hrad, nyní vězení. Přenocovali jsme před městem v jakémsi staveništi. Vedle bylo zelné pole. Sotva že je naši spatřili ,vrhli se na ně. Nic nepomohly klacky a bití, teprve když použito střelné zbraně, rozutekli se. Na poli nezbylo ani košťálu. Kradli ovšem i naše stráže. — Já, abych neměl hlad, koupil jsem krupici za "banku" a vařil jsem kaši. Spali jsme velice špatně, padal prudký déšť se sněhem.

9. listopadu. Hladovící a umdleni po špatné noci, úplně promočeni, vydali jsme se na další cestu. Nad Prizrenem na hranici albánské jsou pevnůstky. Překvapilo nás zde lepší vzdělávání půdy, lepší než v samém Srbsku. Země je bohatá — vodou a kamením! Vesnice a domy Albánců jsou vy-

soko v horách, jak orlí hnízda hledí do údolí. Jsou celé z kamene i krytina je kamenná. Dále od hranic vede jen špatná silnice, kterou spravují naši zajatci s Turky a Arnauty. Večer jsme se položili táborem při řece "Crny Drin". Dříví jsme měli dost, topili jsme celou noc, aby nám nebylo zima.

10. listopadu. V poledne jsme stihli "Jungkule." Je zde starý most, malá pevnůstka, vojenská pekárna a polní lazarety, plno vozů a automobilů, které dále nemohou. Vrhají je do řeky.... Jsou zde též vojenské hroby; srbských vojáků i těch, kdo přihlásili se za srbské žandarmy. Máme zde založit osadu, chtějít' se tu Srbové zdržet přes zimu. Místo je důležité, vede odsud stezka ke Skadaru a Drači. Bulhaři prý již vzali Prištinu, Rakušané Mitrovice a společně stojí před Prizrenem. Na rychlo sekáme větve a stavíme boudu. Budem zde asi delší čas. Ani nejsme se stavbou hotovi a již nás ženou do práce.

V KRVAVÉ ALBANII!

11. listopadu. Pracujem na opěrné zdi u silnice. Jiní opět trhají skály. Boudu máme, ale teče nám do ní stále, nemáme čas ji opravit. Práce máme dost, jíst nám však nedávají.

12. listopadu. Chytil jsem želvu a uvařil, velice jsem si pochutnal. Kolega přinesl játra z koně, který byl zastřelen. Byla to bohatá večeře, jen chleba jsme neměli. Mnozí již padají vysílením.

13. listopadu. Napadl už sníh a udeřil mráz a my dosud spíme v lese. Musíme udržovat celou noc oheň, abychom nezmrzli. Ještě že kolega Markvart má pokrývku. Dělat se musí za všech okolností. V poledne nám konečně dali fazole uvařené v nesolené vodě. Nevím, nevím, jak nám bude dál.

14. listopadu. Dali nám tři chleby (jeden 600 gr.) a musíme dále do hor, upravovat stezku v horách. Cestou míjíme vypálené vesnice a četné hroby od posledních bojů se Srby. Lidé bydlí ve vypálených domech.

Opět nás stihl déšť. Vozová cesta přestává, dále jest nám pochodovat bahny. Přešli jsme horskou bystřinu, která zde tvoří několik krásných vodopádů a zas nám nastalo stoupání do hor. Na úbočí se nalézá jakás větší albánská vesnice, s opevněnými, však vypálenými kasárnami. Zde odpočívá srbské vojsko ve stavu velmi zbědovaném. Cestou jsem viděl krále Petra s ministrem války a různé cizí lékařské missie, francouzskou, anglickou, rus kou. Prchaly s námi ze Srbska. Austriaci dobyli již Prizrenu. Srbové nemají jiné volby, než ustupovati touto bídnou stezkou. Museli nepříteli zanechat všechen trén i děla. Srbské vojsko bojuje o hladu, je zdemoralisováno, má již vše za ztraceno. Vojákům možno číst z očí zoufalost. Nové hroby podél stezky se množí. Množství zdechlin v rozkladu otravuje vzduch. Cesta je příšerná. Kola se válí vůkol, vozy jsou páleny, též různé archivy, celé stohy papíru, cenné to listiny, jsou dnes házeny

na pospas ohni, aby je nepřítel nedostal do svých rukou. Všecky věci, jež možno nésti, nakládají se na soumary. Často se stane, že přetížený mezek nebo kůň se sřítí se skal v propast a strhne i člověka, který ho vede.

Mrtvých neustále přibývá. Setmělo se již úplně, když jsme se brodili bystřinou nad kolena — ani boty jsme nemohli zouti — a hned zas stoupáme do příkrého kopce. Na vrchu byla stráž, tam dáno znamení k odpočinku. Za sůl jsem dostal oharek, Samšuk nasekal větví a tak jen s velkým namáháním připravili jsme si oheň a uvařili si trochu chlebové polévky. Náš oheň přilákal tři srbské rekruty, byli zmrzlí a hladoví a chtivě sledovali naše lžíce. Prosili, by se směli ohřát u nás. Chtěli na nás, abychom jim prodali chleba, ale což to bylo možno, když jsme nevěděli kdy a kde zas co k jídlu dostaneme? Uložili jsme se všichni ku spánku kol ohně a těsněji se zatočili do hadrů.

15. listopadu. Probudil jsem se ráno a shledal jsem, že naši spoluspáči jsou ti tam a s nimi zmizel i můj chléb z pod hlavy. Ještě jsem byl rád, že mně nevzali tlumok jako druhému příteli. Vydali jsme se na cestu hladovi. Zemdleni na smrt vyšli jsme opět na vysoký vrch. Zde v horách máme si stavět zemnice. Dali jsme se hned do díla, neboť bylo velmi sychravo. Vyčistili jsme zemnici, vypustili vodu, nanosili tam listí a uložili se ku spánku.

17. listopadu. Vyspali jsme se ve vlhké díře, ráno jsme byli rozděleni a my museli opět dále do hor. V poledne jsme dorazili na místo. Zde opět jsme stavěli zemnice, v kterých jsme měli přezimovat. Pomyšlení na to bylo hrozné. Vši započaly opět svoje dílo, vždyť už jsme zas kolik neděl neprali vůbec prádlo. Kolem nás táhnou velké transporty vojska a zajatců, kteří jsou velice zbědovaní. Bosi a polonazí vlečou se namáhavě v před bez cíle. Kdo nemůže dále, o toho se nikdo nestará, ještě je olupován o poslední hadr, kterým kryje svoji nahotu. Srbští vojáci obírají zajatce o obuv a prádlo, které pak prodávají Albáncům za chléb. My pak

stahujeme se sebe poslední, jen abychom měli co jíst.

19. listopadu. Postavili jsme si díru v zemi pro pět osob. Já, Samčuk, Slanina a Tupý i Markvart. Máme hlad. Hoši přinesli koňské hnáty, ještě krvavé a dali jsme se do vaření. Srbové za velkého proklínání nám je vzali a zahodili. Hleděli jsme smutně v oheň. Teprve když nastala tma, odvážili jsme se pohozené hnáty sebrat, očistit a uvařit. Chutnalo nám bez soli a chleba. Jak padne kůň nebo mezek na neschůdné cestě, je naší stravou, strhne se o něj vždy hotová pranice. Stáváme se horší dravé zvěře.

20. listopadu. Stavíme okolo strže stezku, aby lidé a dobytek mohli sejít s vrchů, aniž by si polámali hnáty. Jdou denně houfy zajatců a nikdo neví kam. Žádný je neživí, žádný se o ně nestará, každý žije na svou vlastní pěst. Kdo zůstane v zadu, pro toho není záchrany. Za kus chleba, za pár haléřů jsou lidé zabíjeni. Hrozné uvažovat. — Dostali jsme opět chléb, co tu bylo radosti! A co žalosti, když byl v okamžiku sněden. A kdo jej nesnědl, mohl být jist, že mu jej druhý ukradne.

21. listopadu. Pracovat se musí a jíst není co; za dva dinary ve stříbře přinesl Markvart trochu sešrotované kukuřice a to ještě takřka s nasazením vlastního života.

22. listopadu. Uhodil silný mráz. Vytahujeme z ledové vody kámen. Oděv ihned na nás mrzne. Obvyklá podívaná. Civilové, vojsko, zajatci, koně, mezci, voli atd., vše jako v kaleidoskopu se vine nám před očima. Vystupují a opět sestupují se stráně na stráň. Příkré stráně jen tu a tam jsou porostlé lesem a ty rychle mizí pod ranami seker nocležníků. Opět nový zajatecký transport.... Poznávám je, jsou to Prištinští: Roda, Novotný, Mareš atd. atd. Nejsou ovšem všichni, většina jich dříme již věčný sen. Vybízejí nás, abychom šli s nimi. Uvažujem o tom celý den. Večer jsme drželi dlouhou poradu a rozhodli jsme se, že k ránu půjdem za nimi. Samšuk měl bdít a udržovat oheň. Ulehl

jsem a vzpomněl jsem na milé rodiče a sourozence, budu-li je kdy vidět. Naděje na to byla tuze malá. Posléze spánek sklížil moje víčka. Usnul jsem.

24. listopadu. Probudil jsem se, vlastně Šamšuk mne vzbudil, řka: vstávej, je už čas. Též Markvart se zdvihl, vzali jsme tlumoky na záda, do ruky kladivo jako zbraň a vyšli jsme. Stráž se hřála u ohně a ani nás nepozorovala. Bylo nám jít srbským táborem, kde jsme byli zastaveni. Řekli jsme, že jsme z Prištiny a jelikož zimou nemůžeme spát, jdeme za "odredem", který odpočívá v údolí. Bylo nám uvěřeno. Šli jsme lesem až v údolí jsme nalezli stezku. Byla as půlnoc, měsíc zašel za těžké mraky, z nichž počal hustě padat sníh. Nikde ani živé duše. Jen za námi v údolí probleskovaly plameny ohňů táborících tam tlup. Pospíchali jsme nerušeně dále, abychom dohonili Prištinské, kteří přece nemohli být tak daleko před námi. Sněhu bylo již po kotníky a stále sypal se ve velikých a těžkých vločkách na prokletou zemi. Před námi na cestě leží mrtvola. Austriec. Mimoděk jsme všickni zastavili, chudák — docestoval. Jako ze sna slyším Markvarta: "Tobě netřeba kabátu, dej ho mně. Zítra by ti jej jiný stejně vzal" a hned s něho stáhl plášť a blůzu. Ani neomlouval svoje jednání, jen řekl: chci jíst!

Mlčky jsme stoupali vzhůru zavátou stezkou. Opět mrtvola, úplně nahá, s velkou ranou v hlavě. Bylo nám nevolno při tom pohledu. Blízko do tiché tmavé noci padly dva výstřely. Zastavili jsem se — však ku předu, vše jedno: máme-li sejít se světa, jest úplně lhostejné, budou-li nás žrát červi a nebo divoká zvěř. Smrt může být jen jedna. Cestou do příkrého vrchu několikrát jsme odpočívali. Sněhu již po kolena a ještě přibývá, na stezku není už vidět. Jen telefonní dráty nám ukazují směr, kudy je nám se brát. Před sebou spatřili jsme čtyři postavy, předešli jsme je; byly to srbské stráže, ale samy hledaly oddíl, jejž měly hlídat. Šli jsme stále dál a dál. Asi po hodině spatřili jsme blíže cesty oheň. Měli jsme za to, že jsou to námi hleda-

ní Prištinští. "Hej, bre, dojdi vámo očešli čorbu". Šli jsme k nim. Byli to dva Chorvati, vařili fazolovou polévku, prodali nám porci za "sto para". Stěží jen udržovali oheň v hustě padajícím sněhu. Kolem ohně leželi ještě tři jejich druzi, přikrytí pokrývkou a padajícím sněhem. Na moji otázku, jak je možno, aby spali v takové psotě, řekli mně: "Byli umdleni a ulehli si." Druzi jich chtěli se již brzo vydat na cestu a proto budili spící, však zahýbali již jen ztuhlými těly.... Opustili jsme je a zas jsme se brouzdali sněhem dále. Po chvíli jsme vylezli na vrchol hory, na cestě se opět černalo tělo. Před nedávnem klesl nešťastník, údy měl již zkřehlé, chroptěl a zíral na nás vytřeštěně, mluviti již nemohl. Co jsme měli dělat s nešťastným, v noci, kol do kola v pusté zasněžené krajině, sami nevědouce kdy a kde vysíleni klesnem v této divočině... Pokoušeli jsme se marně postavit jej na nohy. Nezbylo však posléze než zanechat ho smrti na pospas.

Sněhu bylo už po pás a do svítání ještě daleko. Poznali jsme, že jsme zbloudili. Potkali jsme zajatce, pravil nám: nikde ani človíčka, zbloudil jsem, jsem bos, musím zmrznout. Snad by byl sedl do sněhu, očekávaje smrt. Vzali jsme jej s sebou, důvěřujíce, že před námi musí někdo být. Vždyť jich šlo již kolik tisíc, jistě že někde nocují. Teprv k páté hodině ranní dostihli jsme albánské vesnice a potkali tři srbské četníky na koních. Velice se divili, kde se tu béřeme. Chceme-li najít cestu, musíme na pravo. Zamířili jsme v pravo. Zamířili jsme v pravo pod úbočí, kde byla jakás vesnice a tam jsme se obyvatelů vyptali posuňky, kudy je cesta na "Debar". Ukázali nám posuňky, že musíme přes vodu na druhou stranou údolí. Přešli jsme po lávce přes prudký potok a s napětím všech sil se vyškrábali na jakousi pěšinu. Teprve po hodině, když se olověné mraky protrhly a sníh přestal padat, spatřili jsme hluboko pod námi táhnoucí oddíly. Poznali jsme, že jsme zachráněni! Na jak dlouho asi?

Za nedlouho jsme již došli na prošlapanou stezku ve sněhu a připojili jsme se k houfům, jež právě táhly. Byli bezi nimi i prištinští, to nás posílilo, zvláště když nám slíbili, že nás přijmou mezi sebe. Šlo to, neboť některá oddělení se rozutekla a přijata u jiných. Kdo by byl chtěl jinam utíkat a kam? Do zasněžených hor, bosi a hladovící. Konečně jsme šli smíseni se srbským vojskem. Vzadu tak dalece nesměl nikdo zůstat. Kdo dále nemohl, toho vysvobodila rána z pušky. "Šla kad nemože moram da něga ubiju! Ovšem že padlý byl pak svlečen z posledního hadru. Hadry s mrtvol a prádlo, toť byl chléb, který možno bylo dostat výměnou od Albánců.

Viděl jsem však ještě horší případy. Namáhavě se vlekouce sněhem, došli jsme k srbským vojákům. Jednomu vypadla puška z ruky, neměl ani tolik síly, aby ji zvedl — prosil kolem jdoucí kamarády, aby mu ji donesli až do nejbližší vesnice. Ti však s něj strhli tlumok a utekli, sám zůstal se svojí puškou ležet ve sněhu. Jiný nedaleko klesl v sníh; jako dravá zvěř se na něho vrhli, zuli boty, svlékli kabát, vzali torbu s potravinami. Hrozné utrpení vytiskovalo cit i rozum. Nic nepomáhal pláč a prosby nešťastného, zanechali ho polonahého ve sněhu. A kol táhlo sta a sta jiných nebožáků, jen na něho vzhlédli — byl odsouzen k smrti. Dále se vlekly zástupy. Vysílení padají v sněhové závěje, nikdo jim nepomáhá, nikdo jim nemůže poskytnouti pomoci. A pomalu zmírající oběti přikrývá pomalu padající sníh. Svojí bělostí stává se jim hrobem. Hrozná cesta! Kdy dojde na nás, kdy my klesnem v sněhový hrob?

Konečně jsme sešli s hor, před námi ležela "Piškoplje" (Malý Debar). Prodali jsme kladiva a vše, co jsme jen měli, za to pak jsme koupili 600 gr. chleba. Byli jsme tři na tento chléb.

V Piškoplji měl vyplácet jeden poručík "dunavského odredu" peníze svým lidem. Nastala

kol něho děsná tlačenice. Lidé rvali peníze jeden druhému z rukou. Ačkoliv byly papírové a za ty nikdo nic nedal, kradli si je lidé navzájem z kapes a bili se do krve. Hladovi, s vypoulenýma očima, vrhali se na toho, u koho cítili co k snědku. Obchody byly zavřeny a místo násilně vyklizeno. Srbské vojsko i zajatci byli vyhnáni ven, za město, opět do vrchů. Stáli jsme tu v zasněžené krajině, nemajíce ani sekery, ba ani nože, abychom mohli nařezat větví na oheň. Kdo přišli před námi, okupovali všecka výhodnější místa, tvořili kol ohně vždy jednu partii. Běda tomu, kdo se k nim přiblížil! Sekeru nepůjčil nikdo, ani za peníze ne. Obyčejně se totiž stalo, že jí již nikdy nedostal zpět. Kdo měl sekeru, měl všecko.

Hotovili jsme se noclehovat. Odhrnuli jsme sníh se země — a bylo ho na půl metru — dali jeden kabát pod sebe a lehli jsme těsně přitisknuti k sobě. Vyzuli jsme promočenou obuv a přikryli se dvěma jinými kabáty a očekávali spánek. Nemysleli jsme na nic, jen jak bychom si odpočali. Sníh padal stále. Ráno, když jsme se probudili, byli jsme nuceni setřásti se sebe vrstvu sněhu.

26. listopadu. Byl třeskutý mráz. Prištinští druhové se právě hotovili na cestu. Vyšli jsme s nimi. Vše nás pohánělo ku předu. Za námi zůstal les a pod jeho sněhovým příkrovem přes tři sta zmrzlých .... Byli to zvláště již umdlení lidé z Dunavského odredu.

Sníh opět padá. Každých 100 kroků najdem zmrzlého, většinou jsou do naha vysvlečeni. Ba, nač mu šaty, když je zmrzlý, a když druhý se jimi může zachrániti!

Jest nám stále se brodit četnými potoky a je tak prudký mráz! Přes větší potoky je přehozeno pouze dřevo, které má nahradit lávku. Každou chvíli se někdo smekne a sjede do potoka. Mokrý oděv okamžitě na nás mrzne, sotva se již vlečem v před.

Teprve k večeru spatřili jsme cíl své cesty, město Debar (Dibra). Před městem jsou pevnůstky; jet' město těsně na albánských hranicích. Na pohled je dosti hezké, ale ze všech koutů na nás zeje bída a hlad. Část je spálena a rozvalena od r. 1912. Ubytovali nás v starých tureckých kasárnách. Všecka okna jsou v nich vytlučena. Ale přece lépe se spalo zde než venku ve sněhu. Kdo již nemohl do vnitř, trhal podlahy, dvéře, kde co mohlo hořet, na dvoře se pak hřáli při četných ohních.

Z DEBARU DO STRUGY.

27. listopadu. Vyspali jsme se velice špatně. Přišel p. kapelník Urban a podplukovník Markovič. Dostali jsme po jednom chlebu. Toho dne byl odpočinek.

28. listopadu. Bylo nařízeno vyklidit město. Měli jsme dostat chleba na cestu. U naší čety bylo zapsáno přes čtyři sta lidí a jen tři sta lidí mělo chleba dostat. O sto chlebů méně se "vyfasovalo" nedbalostí kap. Urbana. Když byl chléb přinešen, nastal bohopustý výjev. Vše se vrhlo na chléb, první ovšem stráže. Št'astnou náhodou jsem ulovil jeden chléb, avšak Samšuk nedostal žádný. Rozdělil jsem se s ním. Markvart nás však opustil.

Dali jsme se na cestu zavátou silnicí do Strugy, při Ochridském jezeře. Automobily stály v příkopech, zapadány ve sněhu. Po cestě leželo dosti koňů a oslů zcepenělých. Každou chvíli jsme přišli na zvíře, stojící ve sněhu se sklopenou hlavou, hotovo každé chvíle pojít. Tenhle dobytek byl naší potravou. Večer jsme dorazili k jakémus ovčinci, kde se tísnilo několik set lidí. I my jsme tam našli úkryt. Pálili jsme krovy se střechy, jinak bychom byli jistě zmrzli. Ovšem že jsme si ani dost málo nezdřímli pro zimu a hustý smrdutý kouř.

29. listopadu. Vyšli jsme ještě před svítá-

ním se Samšukem, hledajíce kořist'. Štěstí nám přálo. Přišli jsme na zabitého koně, vyřízli jsme kus kýty nalezeným nožem a šli opět dále. U jedné stráže ležel zmrzlý osel, majitel nám slíbil jeden dinar, když jej stáhnem a masa co chceme. Kdož by, jsa v našem postavení, takové nabídky nepřijal? Dali jsme se chutě do práce. Byli jsme právě hotovi, když se přivlékl zástup hladovících. Udělali jsme jim místo. Vrhli se na osla jako hejno krkavců, bijíce se mezi sebou.

Po delším putování vyšli jsme ven z hor na rovinu, kde pozdravilo nás Ochridské jezero a město Strug. Myslili jsme, že cílem naší cesty je Bitolj (Monastýr), byli jsme však zklamáni. Město bylo plno uprchlíků, kteří vypravovali, že cesta na Bitolj je přerušena a že budem muset zpět do Albanie. Večer nám dali trochu mouky, již jsme svařili na "kačamak" (kaše z mouky a vody) a pak vyhledali nocleh. Všude bylo plno. Nechtě spát za třeskuté zimy ve sněhu, vplížil jsem se do domu, v němž spali srbští vojáci. Skrčil jsem se v průjezdě za vraty a zde na chladných kamenech jsem přespal. Vzbudil jsem se zimou. Tak jsem se vplížil do vnitř, pak jsem zas vyšel ven. Kamarádi se též scházeli, však mnozí už nepřišli, docestovali...

30. listopadu. Bylo nám řečeno, že půjdem na Drač a z toho jsme soudili, že nás převezmou italské lodi.

ZE STRUGY DO ELBASANU.

Dali jsme se opět na nekonečnou pout'. Na těle i duchu zmalátnělí vlekli jsme se silnicí opět k albánské hranici. Silnice byla velice bídná. Sestupovali jsme po horském úbočí. Vítr se obrátil a nastalo vůbec mírnější počasí. Sníh rychle tál. Šli jsme rozblácenou silnicí, která pak úplně přestala a dále vedla jen horská stezka. Na noc jsme se utábořili v lese, kde jsme našli dosti suchého dříví pro udržování ohně po

celou noc. Rozdělali jsme si velký oheň, a když dříví dohořelo, popel jsme odhrnuli a položili jsme se na vyhřátém ohništi ku spánku. Spali jsme dost dobře až na to, že jsme si propálili na četných místech oděv. Jak jsme pak vyhlíželi v těch cárech!

1. prosince. Spravili jsme trochu svůj oděv a vydali jsme se na cestu. Šlo se mi o hodně lépe než do Debaru. Však celá ta cesta byla jedním utrpením. Následující noc jsme přečkali ve vysokém pohoří. Rozložili jsme se po stráních, sta a tisíce ohňů plálo každou noc, kam jen jsme došli. A jak byly rozdělávány, když nebylo sirek? Nápodobili jsme prostě způsob pradávných dob: použili jsme poučky, že třením vzniká teplo, a tudíž i oheň... V dáli houkaly kanony, známka to, že Bulhaři stále jsou nám v patách.

2. prosince. Ačkoliv jsme šetřili, nestačila nám mouka než na dva dny. Jedli jsme tedy plže a vše, co zde bylo možno jen nalézti. Podnebí zde bylo mírné, o sněhu ani potuchy. Urazili jsme denně až 40 km. Jenže já již šel bos. Měl jsem ostatně štěstí, že moje boty tak dlouho vydržely.

3. prosince. Stihli jsme v Elbasan, dosti veliké albánské město, poměrně čisté, obývané Turky a Albánci, velice živé a obchodní. My měli však hlad a každý prodával, co jen kdo mohl. Bylo tu krásné počasí. Pomeranče právě zrály. Jsou zde staré stavby, zvláště památný most a několik džamijí. Město je v moci Essada paši. Leželi jsme dva dni za městem u jednoho hřbitova. Turecké hřbitovy byly námi velice spustošeny. Pálili jsme olivy. Co zde bylo krásných cypřišů a jiných jižních stromů!

5. prosince. Dostali jsme hrst mizerné kukuřice a ta nám měla stačit až do Tirany. Měli jsme jít na Drač a cesta vedla horami, jiná nám povolena nebyla. Vydali jsme se na cestu, opět nám nastalo stoupání do hor. Ah, kdož mů-

že popsat naše útrapy, útrapy lidí, jimž o chlebu nesmělo se ani zdát...

6. prosince. Nocovali jsme opět v horách. Zase bylo slyšet kanonádu, ale tentokráte od moře. Tuto stezku drželi Srbové (chtěli míti tudy přístup k moři.) Za jitra opět jsme se šinuli dále. S kopce dolů, přes řeky a zas do hor, tak stále a stále. Museli jsme přebrodit řeku až po pás, byla velmi široká (později se rozvodnila a mnozí z našich našli smrt v jejích vlnách.)

Večer jsme přišli před Tiranu. Zde jsme byli utábořeni na mokrých lukách. Pálili jsme trní pro zahřátí v noci. Město samo leží pod horami v malé rovince, vzdálené as 46 km od moře. Je sídlem albánských úřadů a Essada paši. Odtud vede silnice do Drače. Žádný zajatec do města nesměl, ani srbské vojsko ne. Všecky ulice byly uzavřeny Essadovými strážemi. Hladové tisíce byly postrachem celého města. Darmo jsme se pokoušeli vniknouti do něj. Museli jsme čekat na místě nám vykázaném. Našel jsem zde své dávné známé Hofhanzla, Fuchse i Kadlece. Umluvili jsme se, že zbytek cesty dokončíme společně Trní již nebylo, spali jsme bez ohně. Chleba nebylo zde rovněž, ale kdo měl peníze, koupil dosti tabáku "oka", as 1150 gr. po 50 h.

7. prosince ráno dali nám trochu mouky a poznovu jsme vykročili myslíce, že ta naše cesta skončí již za nedlouho — u moře — v Drači. Hovořili jsme kam nás asi osud zanese. Noc ztrávili jsme v lese.

8. prosince. Vyšli jsme s vycházejícím sluncem. Nová nás oživila naděje, když jsme spatřili nekonečnou, rozčeřenou hladinu moře. Avšak jak jsme byli zklamáni! Před Dračí byli jsme zastaveni a sděleno nám, že musíme na Valonu. A my nemohli již dále. Ó, jak jsme proklínali Rakušany, že bránili zakotvení italských lodí v Drači, lodí, od nichž jsme čekali spásy a vykoupení. Bylo sehnáno trochu chleba,

avšak na poslední, jako obyčejně, se již nedostalo. Kdo ještě co měl, prodal, prodala se i košile s těla, jen aby bylo aspoň na zelený košťál. Něco se jíst muselo a ten zelný košťál nebyl nejhorším jídlem. Já jsem prodal svoje rozbité boty, které jsem nemohl nosit a které již 40 km před Elbasanem byl jsem nucen nésti na rameně. Pochodil jsem dobře. Prodal jsem je za tureckou liru a za tu jsme mohli hned koupit trochu šrotované kukuřice. Samšuk prodal kabát. Majíce trochu kukuřičné mouky a kousek chleba vydali jsme se resignovaně na další cestu. Jaké bylo naše zklamání, nedá se vypsat. Měli jsme se již za zachráněné a teď jsme vystaveni zas těm hrozným útrapám!

OD DRAČE DO VALONY.

Vydali jsme se na cestu vzdáleni od moře jen několik minut. Namáhavě jsme se vlekli rozlehlými bažinami. S večerem utábořili jsme se na jakémsi svahu. Nalámané dřevo vzali nám Srbové. Přes to však přece Kadlec udržoval oheň po celou noc.

9. prosince. Zas bažinami v před. As po hodině došli jsme na mořský břeh. Jaká krásná podívaná na rozčeřenou hladinu a jak toužebně jsme si přáli, aby se objevila lod', vzala nás a odvezla tam někam daleko, anebo aby se pak najednou pohroužila i s námi se všemi ke dnu mořskému. Bylo ji vidět, avšak jak daleko!

Trpěli jsme my i ti, již nás hnali. už jsme se jen vlekli jako hlemýždi. Lid padal hladem a do Valony bylo ještě pět dní. Byli jsme vydáni na pospas jisté smrti. Došli jsme do Kavaje, většího to městečka albánského. Ovšem bylo nám jít hned za město. Bylo nás několik tisíc, ale jak zbědováni! Stráž nás jen okrádala a olupovala. Jenom tak bylo možno, že mohla vydržet víc než my hladovící.

U stohu slámy ležel člověk. Byl podříznut.

Proč? Kolik již jsem jich viděl tak strašně zohavených!

Měli jsme se zase vydat na cestu. Dali nám trochu mouky a s tou bylo nám vydržet až k cíli. Že prištinská četa byla trochu v pořádku, sluší přičíst na vrub našim starostlivým druhům, kteří vždy pamatovali, aby i z mála každý dostal. Bylo však mnoho takových, kteří šli jen po lupu a těžili tam, kde v četách byl hrozný nepořádek. Velitelé čet se starali jen o sebe a sta nechali hladovět. Tací mají mnoho na svědomí — zrovna jako ti, kteří olupovali a dobíjeli hlady zmírající své druhy. Žel, že to byli i naši vlastní lidé, z nejhorších, jací jen se mohli mezi zajatci nalézt. Mezi prištinskými však takých nebylo.

Byli to různí živlové, kteří vždycky těží z tísně druhého, lupiči z povolání. Jim na ruku byli i různí velitelé, kteří těžíce z dané situace obohacovali se na úkor zajatců. Málo bylo těch, kteří se poctivě starali o své čety.

Z Kavaje vedla cesta opět bažinami. Utábořili jsme se na úbočí hory. Za palivo sloužilo nám zas trní, jiného dříví nebylo. Přenocovali jsme poměrně dobře. Samšuk svařil poslední mouku . . .

10. prosince. Za krásného jitra sešli jsme do údolí, kde nastala nám zase strastiplná cesta bažinami; často po pás jsme se brodili vodou. Ocitli jsme se na břehu řeky Škumby, avšak bylo nám dlouho čekat na převezení. Před námi převážen byl "Dunavský odred". Měli jen dvě lodice a každá z nich mohla unésti jen as 40 lidí, šlo to velmi pomalu. Nashromáždilo se nás několik tisíc a všichni jsme hladověli. Sbírali jsme hlemýždě, želvy i různé trávy a přece i toho byl veliký nedostatek. Noc jsme přespali na samém břehu řeky, tak abychom byli ihned pohotově, až nás zavolají na přívoze.

11. prosince. O polednách jsme byli převezeni. Odpočinuvše si, dali jsme se poměrně dosti rychle v před. Šli jsme rychle, neboť jsme

věděli, že se musíme ještě dvakráte převážet přes velké řeky. Cesta rychleji již ubíhala, bylot' hezké počasí, jenom kdyby nebylo toho hladu! Myslil jsem že to nevydržím, nohy mi již silně naběhly. Večer jsme zas utábořili nedaleko mořského břehu. Dřeva jsme měli dost a tak udržovali jsme oheň celou noc.

12. prosince. Nastoupili jsme pochod na Firio (Viorina.) Blízkost italských vojsk dodávala nám síly. Tušili jsme, že tam někde můžeme být zachráněni. S večerem jsme byli převezeni přes druhou vodu. V noci nás vedli za Firio, kdež byl velký vojenský tábor italský. Italští vojáci se k nám chovali velmi přátelsky, mnoho sebrali z bláta, napojili i nakrmili. Bylo nás však mnoho, mohli pomoci jen jednotlivcům.

13. prosince. A zas dále těmi nekonečnými bahny. Již jsme se jen potáceli, až přece v poledne jsme došli na břeh třetí řeky, (jména mi v paměti neutkvěla.) Myslím, že to byl Drin. Italské vojsko, nalézající se na pochodu do Albanie, nebylo vůbec na náš příchod připraveno. Neměli ani dostatek zásob, by nás nakrmili. Mimo to nám bylo řečeno, že nás dříve nepřevezou, dokud z Říma nepřijde rozkaz. Hlad byl již až příliš veliký. Neměli jsme ani soli, ani kukuřice, ani dříví, ba ani čisté vody k pití nebylo. Vařili jsme trávu a vodu jsme brali ze zeleného bahna. Z toho se rozmohlo mezi námi mnoho nemocí. Spali jsme těsně vedle sebe na mokré louce.

14. prosince. Dnes byli převezeni důstojníci (rakouští.) My musíme čekat do zítřka. A hladu! Lidé umírají. Již třetí den jíme trávu ...

15. prosince. Konečně bylo nařízeno, že "Kosovský odred" se bude převážet, tedy i na nás dojde řada. S namáháním jsme se dovlékli k přívozu. Zde mnohý naposledy pocítil srbskou hůl na svých zádech. Chtělt' být každý první na lodi, lidé se tlačili a sráželi jeden druhého do vody.

Převezli nás Italové. Za vodou byla již italská stráž a ta nás nedovolila bít. Jak jsme jim byli již za to vděčni! Nastoupili jsme hned pochod. Nás bylo as 5000 zajatců. Druzí museli čekat dále. Po půl hodince jsme došli do Ferezu, kde se nalézá katolický kostel. Zde nás Italové podělili sucharem nebo kouskem chleba. Posilnili jsme se trochu a hned jsme nastoupili cestu do Valony. Šli jsme po pahorcích podél mořského břehu. Vlekli jsme se již velmi pomalu sbírajíce poslední síly. K tomu počalo silně pršet, brodili jsme se vodou i blátem po hlinitých stezkách. Kdo byl bos, neb měl opánky, tomu ujížděly nohy a přes tu chvíli válel se v blátě. Mně sloužila za oporu hůl, bez té bych rozhodně nebyl došel k cíli.

Nastala temná noc, z oblak lilo se bez přestání. V dáli objevila se řada světel. My však již nemohli dále. Chtěj nechtěj, museli jsme v největším dešti odpočívat. Padali jsme jeden přes druhého a italští vojáci nikterak už nás nemohli udržet pohromadě. Mnozí našinci byli od nich neseni, více jich však zůstalo v olivových hájích, byli ubiti deštěm, tak byli slábi. Jiní napadali za čiré tmy do strží, kde se bídně utopili.

Byla taková tma, že vůbec nebylo na krok vidět, vody po kolena a stále jen se lilo. Došli, vlastně vyškrábali jsme se na jakýs fort před Valonou, tam jsme zas stáli v lijáku as hodinu. Však ta cesta dolů, nešli jsme, smýkali se pouze blátem. Byli jsme jím doslovně obaleni. Konečně jsme přišli do prvních Valonských ulic. V městě nás nechat nechtěli, vedli nás hned do přístavu. Zde na molu jsme měli dočkat rána.

Byla to zlá noc, nejhorší noc mého života. Prudký déšť do nás bil. Vichr se do nás opíral a moře jeden jek a skřesk. Vlnobití bylo hrozné. Moře rozbouřeno a vlny vší silou bily do molu, na němž jsme stáli namačkáni, postřikujíc nás vztekle svou pěnou. Několik našich by-

lo spláchnuto do moře. Výkřik jejich byl přehlušen jekem bouřných vln, nikdo jim nemohl pomoci. Lidí se vzmáhala hrůza a děs. Hluk moře přehlušoval řvaní ubohých obětí války, jimž ted', když už mysleli, že jsou u cíle, bylo přežít největší muka.

Tato noc byla korunou všeho utrpení. "Zabte nás, zabte nás už jednou!" řvaly ty temné postavy otrhanců do rozbouřeného moře. A tam v dálce, na vlnách, ta světla, jak klidně pohlížejí na nás, na naši bezměrnou bídu a bolest. Zdálo se mně: jen se pohroužit do těch vzteklých vln. Ha! bude po všem — po všem trápení, at' si vezmou ty vlny bídné tělo, bídný život, at' — at' zhynu, at' je všemu konec! — — Však ta světla na vlnách? Ta světla praví: Počkej, vytrvej! Nová naděje; vzpomínky — ach, vzpomínky v takové chvíli....

Vítr ustal, ustal i déšť, protrhly se mraky a jitřní hvězda zazářila k nám s hůry. Zřetelně jsme rozeznávali veliké lodě houpající se majestátně na dosud rozbouřených vlnách. Nastal den. My poznali, že jsme zachráněni.

16. prosince. V moři plavalo několik mrtvol. Dva říšští Němci seděli u sebe se sklopenými hlavami, jakoby dosud se chtěli chránit před deštěm. Byli mrtvi! A kolik jiných leželo na břehu! U jednoho domku házeli se schodů hladovícím z koše chléb. Nastala děsná pranice o chléb, jeden druhému jej rval z ruky, kousali se navzájem. Jaký pohled na tyto šílené hlady! Oči vypoulené, obličeje strhané. A ty dlouhé hubené prsty, jež hrozily zarýt se protivníkovi ve vyzáblý krk, aby jej zardousily! Nemohl jsem už učinit kroku s místa, přítel mne musel podporovat. Konečně jsem se dostal k nástupišti. Přijelo šest lodic — odpočítávali nás do každé po čtyřiceti. Moře ještě se mírně vlnilo. Italové spínali ruce nad námi, plakali otrlí vojáci nad svým bezmocným "nepřítelem", když viděli, jak uboze vypadáme. Živé, vlastně jen

na půl živé mrtvoly, přikrývající bídně svoji nahotu různými cáry, dopravovali na pontonech k velikým lodím. Nás vzala lod' "America Geneva", osobní lod' italská.

NA LODI — ZACHRÁNĚNI.

Zachráněni? Ano, od smrti hladem zachráněni. Jaké to byly pocity, když jsme se kladli na lodní důžka. Dali nám ihned sucharů a housek. Po té i teplé jídlo. Jak rychle každý jedl, hltal, jakoby se bál, že někdo se na něj vrhne, že mu vše bude chtít vyrvat. Vypoulenýma očima sledovali navzájem každý svůj pohyb. Mnozí chvějíce se nedočkavostí vypukli v lítostivý pláč. Byli i tací, že když ihned nedostali, vrhli se na jiné, kteří už jedli a zakousli se jim v krk.

* * *

Ti, co přišli za námi později, vypravovali věci mnohem hroznější. Řeka, přes kterou nás již převáželi Italové, rozvodnila se po velkém dešti a to tak náhle, že uplavaly i pontony a převážení bylo přerušeno. Na břehu řeky se shromáždilo několik tisíc hladových zajatců se srbskou stráží. Však stráže vědouce, co je čeká na zpáteční cestě, chtěly se zásobit a proto okrádaly zajatce více než jindy. I mezi zajatci se rozmohla loupež. Pro kousek sucharu vraždili se navzájem. Z trávy, která byla požívána, vypukla mezi zajatci ve velké míře cholera. Sedmdesát, osmdesát osob mřelo denně. V první dni nikdo jich nezakopával. Živí (následkem deště stála všude voda) zatáhli mrtvé pod sebe a na nich spali. Mřeli hladem. Co zkusili! Byly nalezeny mrtvoly, jež měly vyříznuto maso ze stehen. Z hladu se stávali mnozí šílenci. Často nalezli dva mrtvé, pevně navzájem zakousnuty v hrdlo. Zbylí byli dopraveni teprve desátého dne pryč. Byli naloženi též na lodi, z nichž jedna vymřela skorem úplně; z 1000 osob zůstalo jen 75!

Nás bylo na lodi 1135. Osm svých druhů jsme pochovali cestou. Byli jsme snad nejzdravější. Moře bylo klidno. První dni skorem pořád jsem spal. Sotva že mne vzbudili k jídlu. Ranní procházka na palubě a svěží mořský vzduch na mne blahodárně účinkoval. Ani jsem nedostal mořskou nemoc, jako většina mých druhů ji dostala. Stravovali nás sice málo, ale pravidelně. Náš stav toho vyžadoval. I ted' ještě vyskytli se mezi námi tací, kteří opět chtěli těžit z bídy jiných, však jejich dílo se příliš nedařilo.

Mohl jsem se svého lůžka dobře pozorovat moře. Projeli jsme Messinskou úžinou. Břeh jižní Italie a Sicilský skvěly se v čarokrásné zeleni. Byli jsme jako znovuzrozeni pohledem na krásné břehy. Ze sopky Etny vycházel sloup dýmu. Byla dosti blízko. Při mořském břehu se rozkládala Messina, známá svou katastrofou.

20. prosince. Poznali jsme po několika dnech, že kotvíme.

21. prosince. Připlulo ještě pět jiných lodí. V malých skupinách byli pouštěni lidé do loděk, které rychle s nimi pluly k břehu. Tam postaveny jsou stany; soudíme, že pro nás. Břeh je krásně zelený. V přístavu je pouze několik budov. Různě se mezi námi uvažuje. Myslíme všeobecně, že je to Sardinie. Pověděli nám, že je to ostrov Asinara, mezi Sardinií a Korsikou.

24. prosince. Stále nás nevylod'ují. Právě je štědrý večer. Jak smutný! A nejistota a nedočkavost i vzpomínky na utrpení v Albanii jej dělají ještě smutnějším. Konečně nás koupají, naše věci budou vypařeny a desinfikovány, zbavíme se vší. Možnost, že nám bude vrácena čistota, dělá nás nedočkavy jako malé děti. Jen ven, ven do přírody, chtěli bychom již na pevnou zemi, lod' se nám stává již vězením.

28. prosince. Dnes konečně nás vylodili na suchou zemi. Však s naším stravováním byly veliké potíže. Chleba nám dali až večer a teprv

na samou noc nám byly vykázány stany; byly dosti pohodlné. Usnuli jsme zas jednou na pevné zemi a co hlavního, v pokoji.

31. prosince. Poslední den v roce. Rok krvavý, jenž tak bolestné vzpomínky zanechal v našich srdcích a tolik zhoubných zárodků nemocí v našich tělech. Zapadl s krvavě zapadajícím sluncem do moře, do moře věčnosti a nikdy se víc nevrátí. Kdo ví, jestli se v příštím roce vrátíme ve své domovy?

ROK 1916.

NA ASINAŘE.

1. ledna. Vyfasovali jsme pokrývky a vojenské šálky na jídlo a zároveň jsme dostali první vařené jídlo. Vstáváme teď pouze k jídlu, užíváme odpočinku po těch všech bědách. Jsme dosud velmi slábi.

5. ledna. Dostali jsme zcela nový oblek, prádlo a boty. Co jsme měli starého, vše jsme spálili na rozkaz lékařů, kteří vyslovili názor, že v našem oděvu jsou zárodky různých nemocí.

8. ledna. Jsem kuchařem, jen že málo kdy je co vařit, máme často konservované maso. Hlad nemáme, syti však také nejsme. Vaříme rýži nebo makarony, ovšem ne každý den.

10. ledna. Změnili jsme naše ležení proto, že mezi námi vypukly nakažlivé nemoci a ně kolik lidí náhle zemřelo. Píši domů dopis, dojde-li, nevím. Počasí máme krásné, tak jsme se koupali v moři.

15. ledna. Přítel Vašák onemocněl, odnesli jej do nemocnice. My, jeho druhové, byli jsme ihned isolováni a ponecháni tři dny v pozorování. Každý den někoho odnesou. Lidi, dnes zdravé, zítra najdou mrtvé. Jsou to velmi podezřelé případy, máme zakázáno se stýkati s lidmi z jiných táborů. (Každá lod' byla zvlášť vyprázdněna a lidé dáni do zvláštního tábora.)

18. ledna. Na všeobecnou žádost musel jsem jíti zas do kuchyně. Byli jsme uznáni za zdravé a vrátili jsme se mezi druhy.

23. ledna. Dny rychle ubíhají. Kolega Vašák se vrátil z nemocnice. — Zde se začalo opět mnoho krást a tyto krádeže se trestají vázáním. Mnozí z nás nemohou zapomenouti na nevázaný život, jakým žili v Srbsku. Nechtějí zvykat pořádku.

1. února. Naše I. reparto se zbavilo odchodem "coporale de mad'ore" velkého lumpa;

přišlo se mu na četné nepořádky a byl za to trestán velitelstvím. Marodů ubývá a všichni se cítíme zdravějšími. Každý má volnost pohybu a kdo se chce něčím zaměstnávat, nikdo mu nebrání.

9. února. Navštívil nás papežský legát, jeho eminence atd. arcibiskup ze Sasari. Přivezl nám papežské požehnání, které uděloval všem, i těm, kdož o ně nestáli, pro každého růženec a křížek, neb medajlonek a ještě něco — cigarety, deset cigaret. Všichni kuřáci měli jeho svatost jen za to rádi. Vždyť peněz nebylo, nikdo neměl na cigarety; odhodil-li italský voják "špačka", byl naň pravý hon. Proto za cigarety byli všichni vděční. Já však jako nekuřák ty darované cigarety i s růžencem a křížkem jsem zas daroval. Mnozí však hned kšeftovali, prodávajíce křížky neb růžence pobožným Chorvatům neb Rumunům za půl chleba. Takových obchodů uzavřeno na sta. Chodil nám do tábora František, který sloužil vždy mši a chtíval, by mu zajatci zpívali. Nevím, proč byla taková péče o ty zajatecké duše. Generál, velitel ostrova, často přehlížel tábory.

17. února. Vyskytly se opět dva případy cholery, což přivodilo nové opatření. Bývají zde dlouhodenní větry a často se stane, že nám strhnou stan. Italové si vzali do zvyku jednu nepěknou věc. Pro každý malý přestupek trestají odnětím chleba, třeba až deset dnů za sebou.

19. února. Vyskytly se opět dva případy cholery, nemocní byli ihned odstraněni. Je očkování všech zajatců. Naše česká část (400 mužů) prvního reparta byla dána do karantény a zkoumána. Byli jsme uznáni za zdravé a jen 12 mužů, zvláště slabých, bylo odvezeno do Sasarské nemocnice. Sasari leží za mořskon úžinou as 60 km vzdáleno na ostrově Sardinii.

5. března. Naše karanténa skončena. Jako zdraví byli jsme dáni do zvláštního tábora, kam jiným bylo zakázáno vstoupiti. Své kuchař-

ské funkce jsem se vzdal pro špatné počasí. Pršelo nám do kotlů, bylo lépe býti skryt pod stanem než na dešti. Začíná chodit pošta, přišlo několik lístků a dopisů.

13. března. Píši stále méně svoje zápisky. Není hrubě co zapisovat, není, co by za zmínku stálo, trávíme dlouhé dny v nečinnosti. Jsme již po třetí očkováni.

Němcům jde pošta v plném proudu, nám však stále nic.

O naše spasení je postaráno znamenitě, přicházejí kněží, kteří zpovídají. Němci, Chorvaté, Poláci i Mad'aři byli do jednoho, však z Čechů jen několik a přece jsme byli skupina čtyři sta mužů. Hoši říkali, že se nemají z čeho zpovídat, jejich hříchy že si vzal na starost "Fráňa" a když odcházeli do boje, páteři že tvrdili, že mají předem všecko odpuštěno, nač prý se zpovídati, to je úplně zbytečné. Františkán ovšem kroutil hlavou řka: jak je to možné, že bída nenaučila nás věřit. Bláhový, možná kdyby byl šel s námi, že by mluvil jinak. O duše se tedy pečovalo, ale horší je to s našimi žaludky. Dostáváme jen půl chleba místo celého, náhradou za půl chleba jsou nám suchary a často schází nedbalostí komanda, které šetří na našich ústech. Pekárny nestačí péci chleba. Musí se dovážeti.

24. března. První velká česká korespondence došla. Dozvěděl jsem se, že někteří z mých kolegů prištinských se dostali do Rakouska pomocí jednoho řecko-katolického kněze, který je převedl k Bulharům. Byli ponecháni sedm dní na dovolené, a museli zas do fronty...

27. března. Poštou došlo též as šest set poštovních poukázek na peníze.

1. dubna. Po půl roce konečně jsem dostal zprávu od svých drahých. Jsou všichni zdrávi a posílají mně peníze. Tedy nezapomněli.

9. dubna. Jest opět krásná neděle, sluneční paprsky mile hřejí, začíná být léto, neviděli

jsme však květů ovocného stromoví. Vzpomínám na to krásné jaro v naší drahé vlasti. Bývá mi tak smutno, když patřím na zapadající slunce do mořských vln. — Koupáme se denně v moři a konáme procházky na vrchy, z nichž je krásný rozhled na moře, vyhlížíme často parníček, jenž má přivézti poštu. Vždycky toužebně čekáme na zprávy z vlasti.

12. dubna. Navštívil jsem II. Reparto zajatců. Překvapila mne úprava tábora. Stany vyrovnány jsou s úzkostlivou přesností, mezi nimi pěkné pěšiny, uprostřed tábora stojí dvě sochy udělané takřka jen holýma rukama. Jsou udělány z betonu. Umělecky monumentální dílo, představující naši bídu, nahotu, hlad a zoufalství, to vše je tu vtěleno. Je zde v beton vtělena celá ta hrůza Albanie, již nám připravila osudná ofensiva německo-rakousko-bulharská a jež si vyžádala tolik obětí mezi našimi zajatci. Co se zde vytvořilo rukou zajatce, tomu se bude obdivovat jednou svět. — Druhý pomník má představovat bohyni vítězství, která čeká, komu dát věnec slávy, jejž drží v ruce.

21. dubna. Druhé velikonoce v zajetí, jen že trochu veselejší. Jsem zdráv proti loňsku, to byl jsem těžce nemocen v Kněževaci.

22. dubna. Byla zde postavena krásná kaple zajatci. Dnes se odbývalo slavnostní vysvěcení kaple, účinkovaly prý čtyři zpěvácké sbory. Před kaplí je pěkný parčík se dvěma sochami. Kapli světil Sasarský arcibiskup. Ten den též prvně zazněl zvon na Asinaře. Připomínají nám slavné vzkříšení v kostelích, ale pro nás je jen utrpení. Co nám po takové pompě! Chceme klid.

29. dubna. Zedníci, truhláři, kováři jsou vybíráni — máme odjet na práce do Francie. Těšíme se opět na změnu života.

30. dubna. Dohotovili jsme kancelář prvního reparta a začali pracovat na důstojnickém domě. Někteří přinášejí písek z moře, jiní vo-

du, opět jiní sbírají kámen, jehož je zde dosti. Zedníci pak staví — bez kladiv a beze všeho. K disposici jsou jen dva krompáče a tři lopaty, dělá se však vesele. — Vyhledal mě syn p. Broma z Č. Budějovic. — Činí se stálé přípravy pro odjezd. Jet' Asinara pustý ostrov, obydlený v míru jen trestanci a nenachází se zde ani dostatek pitné vody, ta se přiváží na zvláštním parníku a musí se s ní šetřiti, má-li stačiti pro 16.000 zajatců a několik set italského vojska. Po táborech se rozváží v sudech. Je používána i k vaření. Často se stane, že voda schází a tu se vaří jen jednou denně.

6. května. Naši Němci úsilovně tvrdí, že je mír. Jsme sice beze všech zpráv, ale máme za to, že se hodně mýlí. Porážka Italů, neúspěchy Němců, nečinnost Rusů a Francouzů i Angličanů, to vše se denně přetřásá, však dohromady nevíme nic. V poledne jsem byl volán do kanceláře. Obdržel jsem 47 lir 50 cet.; myslím, že jsou z domova.

12. května. Naše pozornost byla v pravé poledne upoutána vzducholodí, jež majestátně plula od Korsiky na Sardinii. Však netrvalo to dlouho a byli jsme svědky děsné katastrofy. Začala se pojednou točit a již se řítila se závratné výše, v tom okamžiku již se vzňala a zmizela v hlubinách moře. Všecky lodě zde kotvící volaly alarm píšťalami a prudce se rozjely na místo katastrofy. Vrátily se až večer. Čtyři vzduchoplavci byli vyloveni z vln, ovšem již mrtví.

15. května. Dnes měli vzduchoplavci, byli to francouzští, slavný pohřeb. Se všemi poctami naloženi byli na francouzskou lod' a odvezeni do Francie. — Zprávy o našem odjezdu jsou stále určitější. Dějí se přípravy k odjezdu všech. Tedy pojedem do té Francie.

20. května. První "reparto" je na odjezdu, kamarádi se vesele loučí s námi, my totiž musíme čekat, jsme vybraní řemeslníci, kdežto

druzí jedou na polní práce. Zdali se kdy opět sejdem? — Již jedou.

26. května. Jedem pryč, do Francie. Ah, s jakou chutí! V noci nám však přišla veliká bouře. Byli jsme směstnáni do nákladní lodě, již doprovázely dvě válečné. Bouře prudce kymácela lodí, myslili jsme, že ji položí na bok. Mnoho našich dostalo mořskou nemoc, což vyvolávalo hodně veselosti, ač postiženým příliš do smíchu nebylo. Hrozilo nám též nebezpečí ponorek. Nevím, proč zrovna nás chtěl Němec utopit. A v pádu, že by byla lod' provrtána, byli bychom se utopili do jednoho. Z lodě jsme nemohli. Všecky řebře byly vytáhnuty a tak jsme si z toho těžkou hlavu nedělali. Ráno jsme již viděli břehy krásné Francie.

VE FRANCII.

Byli jsme vyloděni v Toulonu. Veliký opevněný přístav, v němž kotví mnoho lodí. Naši pozornost obzvláště upoutala veliká nemocniční lod' Červeného kříže. — Naložili nás do vlaku, který rychle nás unášel krásným krajem, podél mořského pobřeží. Zraje zde již obilí. Projíždíme několik tunelů. Po jednohodinné jízdě jsme vystoupili na nádraží v Cassis a odtud jsme se dali pustou, skalnatou krajinou asi 6 km do údolí, kde je krásné místečko, porostlé stromy. Kolem dokola jsou však jen skalnaté vrchy. Místo to se zove Camp de Carpiagne, jsou zde ubytováni vojáci v bývalém klášteře. Zde nás dali do tábora, vždy po deseti do jednoho pohodlného stanu. Spali jsme zde na slamnících, poprvé po půl druhém roce a spalo se nám všem dobře.

28. května. Je zde zdravý silný vzduch a výtečná voda. Za šest měsíců poprvé zas pijem dobrou vodu. — Dnes ráno odjel do nitra země transport 1200 lidí, před námi již přijevších z Asinary.

1. června snesl se na vypráhlou zemi takový tichý deštíček. Již dávno jsem něco podobného neviděl. Po prudkých vichrech na Asinaře cítíme se ve Francii jako doma. Počasí je zde velmi krásné.

6. června. Francouzské časopisy přinesly zvěst o velké námořní bitvě mezi německým a anglickým lod'stvem. — V místě je též ubytováno as 5000 Němců říšských. Přišli z kolonií a spí zde v barácích. Pěkně na nás nehledí, my ovšem na ně též ne. Včera se porvali mezi sebou a když francouzská stráž chtěla zakročit, házeli na ni kamením. To mělo pak ten následek, že vojáci užili své zbraně. — I Němci odjíždí na práce, jsou velmi naduti.

14. června. Rakouská fronta v Haliči je proražena. Brusilov nastupuje. Italové zas ustoupili. U Verdunu jsou ohromné boje. — Z našich opět odjíždí 150 lidí. Jsme již i my vybráni pro odjezd, jako specialisté pro stavbu šamotových a vysokých pecí.

20. června. Vyjeli jsme, ovšem vždy ozbrojenou stráží provázeni, z Cassis v 5 hod. večer. Projeli jsme krásnou krajinou s nejlepšími nadějemi. Jeli jsme podél mořského břehu — do světoznámé krásné Marseilles — dále do Nimes. Jeli jsme celou noc a celý den. Obyvatelstvo na nás pokřikovalo "Boš"; nevěděli jsme ještě, co to značí.

21. června večer as v 9 hodin jsme vystoupili v Clermontu. Ubírali jsme se ulicí. Jakýs fanatik neustále na nás řval: "Kaput — Boš — fuj!" Kolem něho se shromáždilo několik uličníků a všichni nás vítali málo pěkným způsobem. Měli nás za Němce. Kdož do nás viděl! Nám však bylo tím připraveno ve Francii první zklamání. Noc přespali jsme v jízdárně dělostřeleckých kasáren.

22. června. Ráno jsme sedali do vlaku. Obecenstvo na nás hledělo — Němci jsme nebyli. Měli jsme oblek italský. Konečně jim někdo vy-

světlil, že jsme — "Autrichiens" (Rakušané). — Marně bychom byli my vysvětlovali, že to není pravda, že jsme Češi — neuměli jsme francouzsky.

V poledne jsme byli již v Neversu, cíli to naší cesty. Nevers je hlavní město departmentu Nievre; má as 26.000 obyvatel. Naše kasárna, kde jsme byli ubytováni, podobala se menšímu Pankráci, aspoň mříže a bodáky stráží měly mnoho společného. Je zde as 400 říšských Němců-zajatců, pracují v továrnách a nestěžují si na svůj stav. Však jim nebylo příliš po chuti, že se dělíme na Čechy, Srby, Chorvaty, Mad'ary a — Němce. Chtěli nás mít mermomocí za Rakušany zrovna tak jako Francouzové. Na štěstí mohl jsem se domluvit (ovšem německy) s tlumočníkem Francouzem, který znal rozdíly mezi rakouskými národy, a za mojí pomoci zanesl do listin každého dle národnosti, k jaké se přiznal. V jiných táborech to trvalo delší dobu než pojmenování "Autrichien-Hongrois" bylo zaměněno "Tcheque", "Serbe" atd.

Připravujem se na cestu. Má nás jíti dvacet do Prémery pracovat do jisté továrny.

24. června. Jedna věc nám zase nebyla vhod. Museli jsme si dát na každý kousek svého oděvu potupnou značku P. G. D. N., což značilo: Prisonnier de Guerre — Dépôt Nevers (válečný zajatec — tábor Neverský), a k tomu bylo vždy dosazeno číslo, pod kterým jsme byli zaneseni do matriky. Němci to měli všichni a horlivě nás poučovali, že to tak musí býti. My ovšem na něco podobného nebyli uvyklí.

25. července již v 8 hodin ráno nás uvítaly zvědavé pohledy občanů v Prémery. Sám majitel továrny přišel se podívat na materiál, který mu byl zaslán ku použití. Co bych měl dále psáti? Snad to, jak denně vstáváme v pět hodin, snídáme hořkou kávu? V šest hodin počnem pracovat, v 8 hodin přestávka. Dále pracujeme od půl deváté až do půl dvanácté, kdy je pak

oběd — bramborová polévka a kousek masa. Pak zas dále od 1 až do 6 hod. večer, kdy je zas taková večeře jako oběd — a v 8 hodin se kladem na chudé zajatecké lůžko. V oknech máme mříže, u dveří obrovský zámek, před nimi stráž. Nesmíme se vzdáliti ani na krok. Deset vojáků a jeden sergent. Při práci u nás stále stojí s nasazenými bodáky. Nedovolí vzdálit se ani krok a civilistům přiblížit se ani na dvacet kroků. Vždyť přece my nechceme utéci, co si to jen o nás myslí! My jsme se těšili, že ve Francii nás budou považovat alespoň za lidi, a po tom všem, co jsme zkusili, dostalo se nám této pohany. Měli jsme se skutečně za ponížené. Bolelo nás to jednání. Ovšem omluvou je, že Francouzi český národ neznali a míchali nás do jednoho pytle s nenáviděnými Němci. O práci, na kterou jsme přišli, není ani potuchy, ale jiné práce je ovšem dost. Máme pracovat za odměnu 20 centimů denně a při tom nemáme žádnou radost, jen sem tam ten lístek z domova. Snad zde nejsme považováni ani za lidi.

Prosinec. Nepsal jsem kolik měsíců, musel jsem své zápisky skrývat, aby mi je nevzali. Trvalo to dost dlouho, než se nám přivyklo, ale přes to sem tam leckdo, kdo nás nezná, pocti nás nadávkou "Boš" (přezdívka Němcům chovající v sobě něco barbarského a nekulturního). To však již nám nevadí. Štěstí pro nás, že po první stráži jsme dostali druhou, která byla přátelštější.

— V zajetí více než dvouletém padlo posléze trochu světla mezi nás. Jednou za dlouhého nedělního odpoledne, když jsme seděli za stolem a prohlíželi jsme svoji korespondenci, padl můj zrak příteli Pejšovi do jeho papírů; měl tam jakousi knížečku. Požádal jsem jej, aby mně ji půjčil. Byl to dělnický stavební kalendář na r. 1912. Při listování jsem našel seznam českých zahraničních spolků — tedy jsem hledal, je-li i v Paříži nějaký český spolek. Četl jsem: "Rov-

nost" atd. Sláva, řekl jsem si, a již druhý den (bylo to asi v srpnu 1916) jsem psal do Paříže. Za čtrnáct dnů přišla pošta a s ní různé brožury a "Československá Samostatnost", ta Samostatnost, jejíž první číslo mně přišlo do ruky v Srbsku a po níž pak marně jsem se pídil v Italii i zde. Konečně ji mám. Napsal jsem ihned adresu a žádal o pravidelné zasílání. A ty brožury: "Masaryk" od Bělského, "Jak trpí a žije naše domovina pod ranami války" — a "Memorandum českého odvětví socialistické strany v Americe k Internacionále". To překvapení! Já čtu, přímo hltám ty písmeny, zde je to, co chci, co jsem marně hledal a dnes? Je mně vše jasné, okamžitě jsem prohlédl. Vždyť již ve škole nám učitel říkával, že i pro Čechy udeří hodina vzkříšení — ted' je zde a já nemohu více váhat, nebyl bych Čech a nebyl bych český dělník, kdybych ted' v rozhodné chvíli nevěděl, kam se mám postavit, na kterou stranu. A proto že mi bylo promluveno novinami ze srdce a do srdce, proto poslechnu hlasu, který je ve mně, který mně dalo vychování rodičů a bez ohledů na překážky, svízele a utrpení, bez ohledu na ty, co jsou kolem mne, bez ohledu na zacházení s námi, půjdu za hlasem, jenž mne volá. A já věřím ve šťastnou svoji hvězdu, která mě provedla skrze mnohá utrpení, že mě přece po bouřlivých dobách opět dá spočinouti v objetí mých drahých.

Blíží se opět rok ku konci a naše kolonie se zmenšila o pět Čechů. — Válka se béře svým chodem a my zde duševně hnijem. —

Mnoho hovoříme o "Československé Samostatnosti", o tom, jak válka dopadne. Jsou mezi námi strany dvě, jedna houževnatě se brání proti nám, že prý jsme frankofilové, že Rakousko zvítězí za pomoci Německa. My jen dodáváme: Jestli zvítězí, pak veta po českém národě! Proto nemůžem než být proti Rakousku.

Ubíhá den po dni a nepřináší žádné změ-

ny, jen tu a tam se ozve nemoc, jež nám již dva přátele vzala. Nemáme od nich žádné zprávy, odešli do nemocnice a více se nám nevrátili. Nevíme kde jsou.

Opět plynou dále jednotvárné dni. Přešly Vánoce, jež pro nás měly již jen smutné vzpomínky. Přešly a zanechaly ostny vzpomínek na šťastný život — snad to není pravda, že jsme byli kdysi šťastni, snad se nám jen zdálo, že jsme měli klidný domov .... Proč člověk je tak vzdálen všeho štěstí a svých drahých? Proč jen? Proč???

Blíží se konec roku a snad též konec mého zajetí. Vzpomínám na své drahé. Kdyby jen tak tušili, co se děje v mé duši, jak by to jen rozrušilo ty dobré starostlivé duše! Odpusťte, moji drazí! Kdo mě vyrval z Vašeho středu, kdo mne zařadil tam, kde jste mne nechtěli mít? Proč jste se s krvácejícím srdcem museli loučit se svými syny, kteří museli jít do boje proti těm, kteří se ničím na nás neprovinili? Proti své vůli, proti svému přesvědčení byl jsem hnán na jatka. Vím, že modlitba mé matičky mě provázela a kletby na toho padaly, kdo nás vyrval z Vašeho středu. Matičko, vždy jste mě vyprovázela svými myšlenkami, ale ani zdáním vytušit nemohla, co mne potká. A Vy, tatíčku můj, který jste v mou mysl již jako děcku vštěpoval smysl pro právo a spravedlnost, Vy jste první se mnou odsoudil vyhlášení války. Vy jste věděl, že se hromadí násilí na násilí a vina že leží tam, v tom kletém hnízdě — na Dunaji. Vy jistě pohlížíte s obavami do budoucna. Naše rodinné štěstí, k němuž jste dal základ, leží pohřbeno v sutinách. Vaše šediny jsou bílé jako mléko, starost hlodá na Vašem zdraví. Ve Vašich tvářích vidím smutek a žal, jak rád bych setřel chmuru s Vašeho čela, slzu z matčina oka. A Tebe, drahá sestřičko, jak rád bych políbil na hladkou tvář. I pro Tebe mám vzpomínku, vždyť jsi vyrostla v rukách svého bratra.

Nechť Ti láska bratrů nahradí mne, tak vzdáleného. Chtěl bych jen, abyste jednou věděli, že při vzpomínkách na Vás jsem se rozhodl o kroku, o kterém tušení nemáte a který mě osvobodí od jařma zajateckého, jež je mi tak těžké. Ten krok můj ke svobodě bude Vám zadostiučiněním. Nechci, abyste řekl, tatíčku, že já jsem se bál umříti za ideál, který je životním cílem našeho národa. Padnu-li, vzpomínejte na toho, který Vás miloval z Vašich dětí nejvíce. Neželte! Jenom vzpomínku věnujte mně, vzdálenému snad na vždy.

Dělám závěrku tohoto roku. Pohlížím zpět na celý můj život. Proč jsem žil až do dnes, jaký jsem měl já cíl na světě? Snad proto jsem žil, abych v době, kdy jsem Vám měl svojí prací splatit všecku Vaši lásku, stal se otrokem cizích mně zájmů? Či to bylo mým cílem, padnout v boji za zájmy cizí, za bídné záměry těch nenáviděných lumpů, kteří za naše mozoly nám vládnou ve zlatem se lesknoucích fracích a chtějí býti našimi soudci? Měl-li jsem padnout — nechť tedy padnu — ale za vznešené cíle našeho milovaného národa. Padnu-li, tož jen s vědomím vykonané povinnosti. Toto bych Vám chtěl sdělit, abyste znali, kde mne máte hledat, až nebudete mít ode mne žádných zpráv. Jest to závěrka celého mého minulého života. Jdu vstříc životu novému.

Dal jsem zde průchod svým citům. Zapadající slunce nám věští blížící se noc a vycházející hvězda bude vůdcem noci, kdy bledý měsíc nesvítí. Dlouhá noc, ale též bude mít konec a den zažene černou tmu. Jasné slunce na obzoru věští opět klidný příští den — Život. — Když pro mne ne, tedy pro Vás, moji drazí. Přeji Vám šťastného Nového roku — života. — Věřím, že naše idea zvítězí. Pravda je na postupu a já od započaté dráhy se více neodvrátím. Vytrvám za každou cenu.

Ten slib skládám svojí vlasti dnes a půjdu

neodvratně za cílem, který jsem si vytkl. Snad nás půjde více, snad půjdem sami. Ale půjdem!

ROK 1917 V ZAJETÍ.

Leden. Náš život plyne stejně jednotvárně. Jsem takřka sám se svými ideami a jen noviny české emigrace mně skýtají potěchu a naději. V Rusku je živo mezi zajatci, jak vysvítá z ruských časopisů, které mně zasílá přítel z Národní Rady, soudruh Kudrnáč v Paříži. Zprávy z fronty nemají žádného významu, všeobecně se čeká, že jaro přinese velké změny. Z domova nemám žádné zprávy a tak zalehne často v duši mou smutek. Vše mě pohání pryč, do širého světa, třeba za cenu života. Mám sice dobré kamarády, kteří by mě následovali, ale to jejich rozhodnutí je daleko. Odkládají ze dne na den, jinak bych již dávno byl svoji přihlášku odeslal. Počkám k vůli nim ještě několik dní.

Únor. Odeslal jsem svoji přihlášku do československé armády; je otázkou, budu-li přijat, neboť ve Francii jí dosud není. Cítím se být čím dál tím více cizím mezi svými kamarády. Doléhá na ně tíha práce a to tím více, čím déle jsou v zajetí. Strašně reptají na svůj stav, ale zbavit se ho nechtějí. Moji drazí mně zaslali oděv a jiné věci, kterými se každý zajatec potěší, jen škoda, že jsem to nedostal, čísi ruka okradla mne o to, co mně skytla láska rodičů. Kalhoty jsem dostal až třetí den. Jak je smutné, když bídný je okrádán, jaký to zločin přímo! Jací lidé bez charakteru, kteří se ho dopouštějí!

Březen. Naše věc pokročila tak dalece, že již brzo bude přikročeno k naší mobilisaci. Po všeobecném uklidnění přišla jako vichr zpráva, že v Rusku od čtyř dnů zuří revoluce. — Car se prý poděkoval ve prospěch svého bratra. Všeobecně se má za to, že revoluce je vedena proti germanofilskému režimu ruské vlády, jež byla

svržena a zatčena. Vlády se zmocnil národ. Doufáme v brzké uklidnění, jež je žádoucno v naší věci. Nechť září svoboda ruskému národu.

Duben. Z Ruska docházejí zprávy uklidňující a vzbuzující důvěru. I jiná radostná zpráva povzbudila všecky pokleslé mysle. Amerika vyhlásila válku Německu. V zájmu práva a spravedlnosti národů, Wilson prohlašuje svobodu všem, tedy i nám. Jaro přináší radostné zvěsti v paprscích jasného slunce. Kéž i nám přinese nový život a náš národ posílí k novému životu, aby byl již jednou zbaven hrubého nepřítele.

Velikonoce —? Přijde po hrozném utrpení i vzkříšení pro náš národ?

Květen. Čarokrásné dni. Stromy jsou v záplavě květů a osvěžující zeleně. Jak se to krásně pohlíží do těch blízkých lesů. Jsme stále zajatci a nemohu se nabažiti přírody aspoň pohledem, když nemohu se v ní svobodně pohybovat. Pracujem již od února v malé továrně v Demeursu, přináležející firmě Lambiotte Freres et Cie. jako továrna v Preméry. Je to továrna chemická, na dřevěné uhlí, alcol, chloroform, aceton i zázračné "Urometin" pilulky proti revmatismu a alespoň dvaceti jiným nemocem. — Co se týče naší akce — myslím, že vázne; naší mobilisaci jsou v cestě veliké překážky. Všeobecně se asi čeká, až jak to dopadne v Rusku.

24. kvěna. Situace se stává jasnější. Rusko se reorganisuje a zde na západě se dějí přípravy k další válce. Čas pracuje pro nás. Ale tam v Čechách je zle — jak se daří Vám, moji drazí? Nedostal jsem zprávy od Vás již po tři týdny. Co to má znamenat? — Žiji jen ve vzpomínkách, přítomnost je snad nezměnitelná. Jest alespoň stále stejná.

29. května. Opět ukliňující zprávy. Italie postupuje a na francouzské frontě po německých porážkách je opět klid. To Rusko snad též brzo začne, ovšem tam je to zlé.

A ta naše otázka leží v ministerstvu. Všickni slibují řešit naši věc, ale jak mně se zdá, ještě se mnoho počítá s Rakouskem, ovšem chtějí je hodně osekat. Hezké je, že všichni nám dávají autonomii a svobodu, ale my chcem samostatnost. Má náš tatíček Masaryk mnoho práce. — Ta politika je jako hra v karty, "dva a padesátky" dosud přebíjí. — Dnes jsem dostal tři lístky z domova, jsem rád, že jsou zdrávi.

4. června. Novinářské zprávy znějí poslední čas velmi rozdílně. Dnes přišly mnohé zprávy z Čech: bouře v Praze, demolování Škodovky v Plzni, státoprávní prohlášení Čechů a veliký odpor proti nim u Němců a Mad'arů. V Rusku socialistické strany přinášejí špatné služby vlasti a národu.

5. června. "Právo Lidu" protestuje proti vyslání centralistů Steina a Buriana na konferenci do Štokholmu jako zástupců české socialistické strany. Soudruzi Haberman, Němec a Šmeral nemají dosud pasů od rakouské vlády. — Vídeň se obává, že by svět se dozvěděl pravdu o habsburské monarchii a o požadavcích Čechů.

10. června. Angličané postupují u Ypres. Náš tlumočník Trnka nás opět překvapil četbou, jsem mu vděčen. Nejsme více sami, čteme stále nové zvěsti, jež jsou nám dokladem, že světem hýbou nové myšlenky. — My to vyhrát musíme a ta naše samostatnost za to stojí. Škoda jen, že někteří Češi, kteří mohli krvácet za Rakousko, bojí se tak učinit za svoji vlast. Třeba, aby nejdříve mozek každého udělal revoluci, pak zajisté se nebude bát dělat revoluci. Byli mnozí, kteří nesli Rakousko s sebou za hranice do zajetí: lid, ohloupený klerikálním vlivem, bál se čísti i v zajetí volná slova. Ba, lid neuvědomělý jest stejně nebezpečen demokracii a pokroku zrovna jako ti, kteří se o takový lid opírají. Je oporou krále a šlechty i všech, kdož učí jej snášet trpělivě každé násilí pro "slávu boží nebeskou", nechtíce, aby lid poznal, v jakém pe-

kle se nalézá zde na zemi. Ale dost filosofování. Poslali jsme do Paříže sbírku 14 franků, ale byla to práce je sebrat. Objednal jsem též odznaky. Jsem zvědav, kdo bude mít tolik hrdosti v sobě, připnout odznak odboje proti Rakousku. Bojí se ti hoši zrady a rakouských šibenic. Revoluce v jejich mysli dosud nezvítězila.

12. června. Zas jedna korunovaná hlava byla donucena opustit trůn. Řecký král Konstantin, švakr Viléma, musel do pense. Tak hezky jeden po druhém. Který asi ted' přijde na řadu?

24. června. Masaryk je v Petrohradě. Štefanik v Paříži jedná o naše vojenské záležitosti. V Rakousku jsou zase nepokoje a změna v ministerstvu. Haberman, Němec a Šmeral jsou ve Štokholmu a jejich prohlášení pro samostatnost českých zemí vyvolalo hluboký dojem v celé sosocialistické Internacionále i zděšení vídeňské vlády. Dopisuji Rovnosti i Národní Radě. Amerika vyhlásila za cíl války sebeurčení národů a svobodu všech. Spory mezi národy mají být vyřizovány "Společností národů".

29. června. Mění se nám stráž — jaká bude ta nová asi?

30. června. Čeští socialisté žádají na mezinárodním foru neodvislost a suverenitu svého národa. Tak zní zprávy ze Štokholmu. My však již ústy svého vojska prohlásili Republiku Československou.

2. července. Nové naděje nám kynou. Trnka z Neversu napovídá koncentraci všech českých zajatců a české vojsko se prý má zříditi ve Francii. "Samostatnost" považuje stav v Čechách za stav revoluční.

6. července. Zprávy z ruského bojiště: Čechoslováci vítězí v boji u Zborova. Volám ku svým druhům. Je hlas můj hlasem volajícího na poušti?

20. července. Blíží se hodina, kdy skutkem se stane moje rozhodnutí, učiněné již před půl

rokem. Jaká bude moje budoucnost? Myšlenky se opět obrací k Vám, moji drazí.

28. července. Rusové na ústupu. Rumuni postupují. — Dny smutného výročí. Opět v našich hlavách se kmitají chmurné obrazy. Tři dlouhé roky jsou tomu, co jsme opustili Vás, drazí, vše, i Tebe, drahá vlasti. Chceme k Vám, naše touhy se nesou k Vám — přijdem a s námi přijde i svoboda, nebudem více otroky. Chceme přinést trvalou svobodu svému národu.

2. srpna. Jsme opět všichni v Prémery, vše pokračuje ve vyjetých kolejích.

12. srpna. Koncentrace — toto slovo pro nás plné záhady — stane se skutkem? Snad! Ačkoliv mnozí z nás si jí toužebně přejí, jsou i druzí, obávají se jí, jsouce dosud ve vleku otrockých myšlenek. Jejich mozky jsou nepřístupny vznešeným myšlénkám a ideálům. Jak jsou zbabělí! Kolik třeba práce, kolik trpělivosti a kolik té jedovaté zloby musíme ještě ztrávit.

Čtvrtý rok války! Dnes právě jsou tomu tři roky, co jsme přešli Drinu. Prokleli jsme již kolikrát tu hodinu i ty, kdož ji přivodili. Ale za to z té prolité krve musí nám vzejít svoboda!

19. srpna. Tři léta jsou tomu dnes, co jsem zajatcem... Jaký život? Jací lidé? Jaký je cíl národa a jaký cíl jednotlivce? Tisíce myšlének honí se v mé hlavě a já bych odtud nejraději utekl, opustil to okolí, kde se stále nadává, podezřívá, tupí a čert ví co ještě.

20. srpna. Ach, taková věc! O vlasti, o národu, o češství jsme mluvili, osvobodit chcem svůj národ, protestujem, vztahujem ruku ku pomoci a — podpíšem přihlášku do armády, uplynou však dvacet čtyři hodiny a někteří, v nichž zatetelila se rakouská dušička, chtějí zas přihlášku vzíti zpět: Žaláře, konfiskace, šibenice, smrt, rozmetané údy, vše se hází mně na hlavu. Mně, padouchovi, který dovedl bez soudu odsoudit lidi na smrt, k zmrzačení, k žebrácké holi, šibenici!!! Jak hrozný jsem člověk, hroz-

ný! Já — člověk zlý — nazývám zradou, když někdo více než rok s mými názory souhlasil, ba i k činům mne ponoukal, Rakousko nenáviděl, dobrým Čechem se stavěl, a chtěl i vykonat svoji povinnost k národu, udělají-li ji jiní. Nazývám zradou, když ti lidé dnes se mně straní, vyhýbají se a poznámky si o mně činí, zahozené dopisy mé sbírají a schovávají, aby dokumentovali moji podlost a bídáctví. Vždyt' jsem se opovážil kritisovat jejich zbabělé jednání, nehodné Čechů. Jak jsem špatný!!! — A já o tom nevím. Říci se mně to však bojí, čtu jim to na očích. Vše mi udělají po vůli, nadávali by se mnou celému světu, kdybych jen, pro všecko na světě, nechtěl, aby činili svou revoluční povinnost. Vzali by rádi vděčně tu svobodu svého národa, ale pomáhat k ní nechtějí. Jsem proto hrozný, bídný, podlý, jde ze mne strach... Bandita, který krade a loupí lidem klid, štěstí a vše, nač v zajetí pláčou, co je trápí... Chtěli by mít něco, nač už dávno jsme zapomněli. Ach, Rakousko, jak's nám dobrou matkou bylo! Odpust', odpust', že jsme se Ti tak odměnili!! Ti zlí a ti ukrutní! Tebe, svatou a bohulibou říši, chtějí rozmetat a na nás věrných dětech tvých, chtějí, abychom jim, rebelantům, pomohli udělat na tvých rozvalinách jakousi "Československou Republiku". Na nás to chtějí, na nás, kteří mluvíme a modlíme se česky a docela i zpíváme "Kde domov můj". A ještě říkají, že to je vlastenecká naše povinnost!" Je boj, boj... Zvítězí jejich láska k vlasti či bázeň z možného osobního neštěstí?

2. září. Jsem odměněn za přestálé dny hořkosti. Nejsem více sám. Našli se lidé, kteří konečně vzali věc nám společnou za věc svoji a staví se ted' rázně do našich řad. Vytrvejte na počaté dráze! Bud'tež hrdinnými obránci práva a dobyvateli svobody. Jen ten, kdo neváhá za svobodu bojovati, je jí hoden.

3. září. Československá národní armáda je

skutkem. Naši přicházejí z Ruska, Ameriky a my zajisté též půjdem.

9. září. Dva dopisy a se stejným obsahem a přece je psali dva lidé, vzdáleni od sebe kolik set kilometrů. Bratr i sestra, a píší stejně o druhém, který se vzdaluje své rodiny, svých sourozenců. Zapomněl's snad již, bratříčku, že i Ty jsi synem chudých rodičů?

2. října. Ty myšlénky, které letí mou hlavou! Kde bych chtěl být? Tam u Vás, tak daleko mám k Vám, moji drazí. Co dělat, nač myslet? Jak těžko je rozbít tu klec, a přece se snažíme, přece bijem křídly, aby záchvěv rozvířeného vzduchu se dotkl kolemjdoucích, aby vztáhli ruku a otevřeli dvířka té klece, zajetí... At' již pustí nás, ptáky-sokoly a my se vznesem a poletíme proti krkavcům, kteří rdousí náš ubohý národ, poletíme, abychom pomohli je odehnat.

3. října. Je smutný den podzimní a s ním i chmurná nálada vplížila se do mého srdce. Kolik bolestí duševních je mně ještě přetrpěti! Přál bych si raději stát v nejprudším boji, zvítězit anebo padnout.

16. října. Slunce ještě mile hřeje. Máme nové zprávy. Má nám sem přijít 70 nových zajatců Němců. Je nás zde 20 Rakušanů, z toho 11 Čechů. Přijde-li i čtyřicet ohlášených Španělů, sníme Prémery. Jak to bude vše dopadat, na to jsem věru zvědav.

24. října. Bouřlivé dny hádek se stráží. Do toho jako blesk přišel milý Trnkův dopis. Zvěstuje nám žádanou změnu. Každému z nás přijde vhod. Přijdem as za tři neděle do Perrecyles-Forges. Malá část našeho programu jest splněna. Rozloučíme se s nevděčnými Prémerami. S novou nadějí vstříc budoucnosti!

29. října. Jsme v Perrecy. Uhelný důl to. Jsem spokojen s novou změnou. Je zde hlučno. Zde je nás 25, kteří jsou přihlášeni do československé armády. Moji kamarádi neví však

vlastně, co by chtěli. Já myslím, že jsou nespokojeni už ze zvyku.

23. listopadu. Mnoho nových proměn. Porážka Italů, anarchie v Rusku, to jsou samé smutné zprávy. Počítali jsme, že v Rusku se rozvine naše hlavní síla, co bude však dál? Západ je hotov bojovat do konce bez Ruska. A ti hoši zde? Mnoho křiku a vády pro nic a za nic. Více rozvahy je třeba. Není ideálu, pro který by naši indiferentní se rozhodli. Je jen jeden — žaludkový. Plná břicha a ležet jen na slamníku.

8. prosince. Dnes jsem četl krásný článek v "L'Oeuvre" o našem národě a o naší armádě.

16. prosince. Československá armáda ve Francii je officielně prohlášena. Čekám již rok na její uskutečnění. Konečně tedy se dočkáme! Naše depôt je v C.... Je prý tam hlučno. — Rusko vyjednává o separátní mír. Nezbývá nám nic jiného, než abychom se spolehli sami na sebe.

23. prosince. Předvečer vánoc — co vzpomínek! Čtvrté vánoce v zajetí, leč radostné! Vždyť' konečně se nám dovoluje veřejně se súčastniti boje za naši svobodu. Jsem šťasten. Vám, moji milí, nechci působiti žal, jen potěšení. Radujte se se mnou, že nejsem zbabělcem, jenž váhá, ale že hrdě a s láskou se stavím pod prapor české revoluce, za osvobození drahé otčiny.

30. prosince. Mám dělat bilanci svoji za uplynulý rok? Dělat rozpočet na příští? Má to být ještě rok zajetí či příchod svobody? Čekal jsem ji celý rok a nepřišla. Je to zajetí tak trapné, nechci o něm psát, avšak naděje mne neopouští, víra ve vítězství mne sílí a láska k naší svaté věci činí mé utrpení snesitelnější. Je nás již 28 dobrovolníků z naší skupiny a přejem si, aby nás co nejdřív povolali. Naši druzí přátelé dosud váhají, však nestaví se více nepřátelsky proti nám. Mám naději, že budu ještě více přihlášek odesílat, a že V.... nebyla ta poslední. Rosteme!

ROK 1918.

Leden. První pozoruhodné jednání mezi Ruskem a centrálními mocnostmi. Jedná se o mír. Řeč anglického premiera a Wilsonova mají přinésti mír demokratický. My zde se však připravujeme k válce. Přicházejí zprávy o hrdinném vystoupení našich poslanců v parlamentu rakouském, dále o bouřích ve Vídni a revoltách mezi německými vojáky. Jsou to příznaky míru? Čekáme stále netrpělivě, kdy dostaneme vyzvání k odjezdu do armády.

Únor. Po tolika dlouhých dnech trapného čekání přišlo konečně nařízení k našemu odjezdu do československé armády.

8. února. Tímto dnem se loučíme definitivně s trapným zajateckým životem a ocitáme se na prahu nového života, vstupujem na jeviště dějin ne jako figurky cizí rukou řízené, ale z vlastní vůle. Kolo válečného víru nás nerozdrtí, tot' pevná víra má. Pryč, potupný živote, jenž životem nejsi a vzhůru srdce, do boje za vlast, za národ a vlastní svobodu.

Jde nás z oddělení 23. Deset dobrovolců jiných musí čekat na další výzvu. Myslím, že půjdou brzo za námi. Opouštíme vesele uhelný důl v Perrecy les Forges a jako malé děti máme radost z chvíle, na kterou jsme se tak dlouho byli těšili. Rázem jsme zapomněli bídného zajateckého života, nemyslíme již na to, co bylo, ale na svůj budoucí úkol, který jsme si vytkli.

11. února. Přijeli jsme na dépôt. Naše znaky na čepicích místo "Frantů" a trikoloru slovanskou na prsou. Jak jen si nás ti říšští Němci prohlíží! Mají však s námi přísně zakázáno mluviti a my ovšem s nimi nemáme co hovořit. Jsou zde též z Beffes, kteří nás příjemně překvapili krásným praporem. Děláme si rychle známosti mezi sebou. Jdem za jedním cílem — jsme bratry. Seznámili jsme se vespolek, je nás připraveno k odjezdu čtyřicet.

13. února. Nevím, proč zde trávíme dny v nečinnosti. Byli bychom rádi, kdybychom již byli na cestě k našim. Chodíme sice denně na procházku, ale i to již pro nás nemá ceny.

15. února. Vyjeli jsme v pět hodin ráno z Nevers. Cesta nám vesele ubíhá. Dnes již obyvatelstvo na nás nekřičí "Boš", dnes nás zdraví. Nerozumějí jasně, kdo jsme, však to vědí, že jsme noví spojenci. Nebudu popisovat krajinu, nemá to smyslu, vlastně nemám ve své radosti tolik smyslu, abych se věnoval pozorování krajiny, kterou projíždíme. — Kol tratě jsou rozestaveny veliké tábory amerického vojska. Je zde až příliš patrna válka, třeba by tato krajina byla hodně vzdálena bojiště.

16. února. Jsme mezi svými. Těžko vypsat dojmy těm, již neví, čím nám bylo zajetí. Otroctví z nás spadlo, svobodně dýcháme, konečně — konečně jsme u cíle. Jak nás přivítali bratři? Přijeli jsme nečekaně, ale za to bylo přivítání tím srdečnější. Byli jsme přivítáni plukovníkem a rotnými veliteli upřímným "Na zdar, bratři!" A my odpověděli neméně upřímným "Na zdar!". Víme, kde jsme, víme, že stojíme jen na prahu našeho cíle, že je nám třeba, abychom jej dosáhli, podstoupit boj na život a na smrt. A my to rádi učiníme, proto jsme sem šli, a proto zde jsou všichni ostatní. Život je zde překvapující, pro nás je to něco báječně nádherného, ten život československých revolucionářů.

Jsme šťastni, jsme spokojeni, už jenom proto, že jsme skutečnými československými vojáky. Vzpomínám, jak nerad jsem šel před sedmi roky do rakouského vojska a musel jsem a dnes? Jak jsem toužebně čekal a jak jsem spěchal tam, kde mě srdce táhlo — když dobrovolně jsem šel do naší armády.

V ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDĚ.

Byli jsme vyzbrojeni u rot. Jak rád jsem tenkráte vzal zbraň bez nucení a jak ji rád ponesu do boje proti Germáncům, jak říkají bratři z Ruska. Půjdem na Germánce, na Švába nebo na Němce, nám jsou ta jména stejná, a ovšem Mad'arů nevynecháme. Mám ze všech těch hochů radost, jsou spokojeni, veselí a budou z nich dobří vojáci. Říkají, kdyby nás tak viděl nebožtík "Fráňa", ten by měl vztek, ovšem ted' prý se zlobí už ten mladý.

25. února. Jedu na výcvik se samočinnými puškami v E....

1. března. Náš výcvik pokračuje zdárně. Však naši armádu čeká také práce. První bylo vypracovat české povely pro pochodová cvičení, pro cviky s puškou, odborná pojmenování všech druhů zbraní a všech součástek, z nichž se skládají. Dle překladů z francouzského se není možná vždy řídit, nebot' ta pojmenování v češtině by se špatně vyjímala a až bychom přišli domů, naši by se nám smáli. Proto všechny názvy jsou pečlivě voleny, aby mohly zůstati již trvale. Půl dne máme školu, půl dne cvičení. Když jdem na cvičiště, musí se zpívat, obecenstvo na to čeká jako na věc, která se rozumí již sama sebou. A co máme těch různých písniček českých, moravských i slovenských, jedna hezčí druhé... E.... je staré městečko v jihozápadní Francii. Má dobré spojení, širokokolejnou dráhu i úzkokolejnou. Je tu i starý hrad z 11. století, již zbořený. Část je krytá a užívá se jí za skladiště.

6. března. Přítel Kudrnáč mi ohlašuje příjezd našich soudruhů z Perrecy a příjezd nových bratrů z Francie a Ameriky. Mám zas velikou radost proto, že všichni moji známí jdou do armády a nejsou to jen hoši svobodní, velká část jsou otcové rodin. Jdou, aby alespoň vybojovali lepší svým dětem, když již sami na světě lepších časů neužijí.

Zprávy z Ruska nejsou s to, aby nám zkazily náladu. Rostem stále bez ohledu na situaci v Rusku, které již uzavřelo mír. Cvičíme vesele dále a Francouzi nás mají rádi. Jen to nemohou pochopit, že jsme tak veselí. A naši hoši jsou přes všecky svízele, které přestáli, poměrně zdrávi. Francouzská děvčata mohou oči nechat na těch veselých hoších.

19. března. Nové zprávy. Naši bratři stále přijíždějí se všech stran Francie. Jdou všichni bez rozdílu a je již málo těch, kteří zůstávají pozadu. Ledy povolily. Je to zadostiučinění pro mne za všecky ty boje, které jsem byl nucen sváděti, nebyly nadarmo.

Rusko uzavřelo mír — hoši z Ruska přijíždí prý i se svojí hudbou. Bude to rušný život v té naší armádě!

23. března. Jsme hotovi s výcvikem naší "mitralleusy" a jedem s dobrým vysvědčením do koncentračního našeho sídla v Cognacu, kamž jsme přijeli 24. března ráno. Podivil jsem se změnám a byl jsem mile překvapen tolika bratry, kteří všichni za mé nepřítomnosti přijeli z Francie. Část jich je již opět v Jarnac, kde se opět tvoří nový pluk.

3. dubna. Hoši z Ruska jsou již zde, přišli též noví bratři z Francie a Ameriky. Máme potěšitelné zprávy z Čech, o tatíčkovi Masarykovi, o našich částech v Rusku. Z Ruska nám přijel též podplukovník bratr Gibiš. Přinesl nám vzkaz Masarykův a promluvil k nám jako bratr otevřeně. Jeho slova hřála, hladila, pálila, řezala v duši tak jak kdo zasluhoval. Přijíždí opět noví bratři a s nimi též soudr. Kudrnáč, předseda pařížské "Rovnosti".

20. dubna. Jsme v Jarnac, byli jsme doplněni a protože je nás moc již u praporu, počne se ihned s formováním nového praporu.

25. dubna. Dnes jsme byli bratrovi kapitánu Šnajdárkovi přednést svá přání. A věru máme jich dost. Bratr kap. Šnajdárek v zastoupení

plukovníka nás všecky vyslechl, naše poznámky si zapsal, aby mohl ihned zakročiti tam, kde je třeba. Jsou zde bratři z Ruska, z Francie a Ameriky, každý pronáší svou žádost bez ostychu, přímo, vždyt' jsme armádou bratrskou. Doufáme pevně, v naše vítězství a demokratický ráz naší armády uhájíme proti každému, at' je to kdo chce.

Končím tímto své zápisky, které psal jsem původně pro sebe, pro své milé. Kdo bude je čísti, udělá si správnější úsudek o stavu našem v zajetí. Poodhrne clonu, která zastírala život českého vojáka v zajetí. Uvidí lépe na dráhu, která vedla do revoluční armády československé. Jdeme pak beze všech vlasteneckých frází. My máme vlastenectví v srdci. A mluvím-li zde jako socialista, řeknu jen tolik, že v cizině jsme se naučili znát svůj národ, svoji vlastní cenu a odtud naše činorodá láska k vlasti. My víme, že v samostatném českém státě nalezneme to, co bychom jinde marně hledali. My chceme zajistit českému dělnictvu v československém státě místo takové, jaké mu přináleží a víme, že v našem státě budeme my hlavním činitelem. Proto, dělníci, do armády! Dnes jsme v ní již čestně zastoupeni, ačkoliv zde se neptáme jeden druhého na bývalé politické příslušenství, jsouce ovládáni myšlenkou jedinou:

Svorně k cíli a — zvítězíme!

K HISTORII

VYSTOUPENÍ ČESKOSLOVENSKÉHO VOJSKA V SIBIŘI A NA RUSI.

DVĚ PŘEDNÁŠKY

KARLA ZMRHALA

PŘEDSEDY I. SNĚMU ČESKOSLOVENSKÉ REVOLUCE NA RUSI.

Cena 10 centů.

VYDÁNO NÁKLADEM AMER. DĚL. LISTŮ
4130 BROADWAY 79 CLEVELAND, O.

LIBRARY OF CONGRESS
0 021 394 205 0

JOSEF MARTÍNEK:

NAPŘÍČ RUSKEM A SIBIŘÍ

LISTY Z DENNIKU

CENA 25c, POŠTOU 28c.

Nákladem Amerických Dělnických Listů,
Cleveland, Ohio.

LIBRARY OF CONGRESS
0 021 394 205 0